

Kráľovstvo, monarchia alebo štát? (K otázke používania konceptu štátu v ranom stredoveku)*

PAVOL HUDÁČEK

Kľúčové slová: raný stredovek, moderný štát, historiografický koncept „stredovekého štátu“, *status, res publica, regnum*

Politikou budeme rozumieť iba vedenie alebo ovplyvňovanie vedenia politického zväzu, teda dnešného štátu. Čo ale znamená "politické" združenie zo sociologického hľadiska? Čo je "štát"?... dnes štát alebo historicky také združenia, ktoré boli predchodcami moderného štátu. Koniec koncov, moderný štát môže byť sociologicky definovaný skôr zo špecifického prostredku, ktorý je mu, podobne ako každému politickému združeniu, vlastný, najmä použitím fyzickej sily".

Max Weber (1864 – 1920).¹

Ked' sa dnes povie „stredoveký štát“, u málokoho toto spojenie vzbudí nejakú pozornosť. Považuje sa totiž za samozrejmé, že štáty boli úplne bežnou súčasťou ľudských dejín už od najstarších čias.² Dokonca aj v rôznych európskych historiografiách sa dlhodobo nepochybovalo o správnosti používania tohto termínu pre politické útvary v ranom stredoveku, ktoré sa považovali za priamych predchodcov dnešných

* Štúdiá vznikla v rámci plnenia grantových úloh: VEGA, 2/0109/14: Komunikácia a spôsoby šírenia informácií v stredoveku a APVV-0051-12: Stredoveké hrady na Slovensku : Život, kultúra, spoločnosť.

¹ WEBER, Max. Politics as vocation. In GERTH, Hans H. – MILLS, C. Wright (eds.) *From Max Weber : Essays in Sociology*. New York : Oxford University Press, 1946, s. 77-78; PIERSON, Christopher. *The Modern State*. London ; New York : Routledge, 2004, s. 6. Výskum vznikania štátu bol silne prepojený prevažne s nemeckým prostredím. Hlavné slovo mala pôvodne sociológia, či už to bol Max Weber, alebo Franz Oppenheimer, ktorý sa tiež podrobne venoval rôznym aspektom vznikania štátov a ich charakteristike. OPPENHEIMER, Franz. *Der Staat : System der Soziologie II*. Jena : Verlag von Gustav Fischer, 1926. Weberove práce sú dodnes považované za jedny z najdôležitejších textov aj pre výskum vznikania štátov. TURNER, Bryan S. State, Science and Economy in Traditional Societies : Some Problems in Weberian Sociology of Science. In *The British Journal of Sociology*, 1987, roč. 38, č. 1, s. 1-23; NELSON, Brian R. *The Making of the Modern State : A Theoretical Evolution*. Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan, 2006, s. 107-124. Historické výskumy z posledných rokov dokázali, že pre politické útvary v stredoveku bola príznačná variabilita, a preto nie je možné porovnávať „stredoveký štát“ s ideálnym typom moderného štátu podľa M. Webera. Dokonca aj post-weberovské definície štátu sa zdajú nevhodné pre socio-politickú realitu v stredoveku. DAVIES, Rees. Issues and Agenda : The Medieval State : The Tyranny of a Concept? In *Journal of Historical Sociology* (ďalej *JHS*), 2003, roč. 16, č. 2, s. 284, 287-288.

² ABRAMS, Philip. Notes on the Difficulty of Studying the State (1977). In *JHS*, 1988, roč. 1, č. 1, s. 60-61, 64; CLAESSEN, Henri J. M. et al. The Internal Dynamics of the Early State (and Comments and Reply) In *Current Anthropology*, 1984, roč. 25, č. 4, s. 365-379; DAVIES, Rees. The State : The Tyranny of a Concept? In *JHS*, 2002, roč. 15, č. 1, s. 71-74; DAVIES 2003, s. 280, 282, 283-284, 287-289.

moderných štátov.³ Tento koncept je tak silno vžitý, že len náznak jeho spochybnenia je automaticky považovaný za neopodstatnené bazírovanie na slovách alebo termínoch, ktorými je zbytočné sa zapodievať. Hlavným dôvodom, prečo sa dnes bežne akceptuje termín štát aj pre obdobie raného stredoveku, je predstava, že dnešné moderné štáty sa jednoducho vyvíjali od pradávna až do súčasnosti. Aj keď, ako tvrdia historici a sociológovia, v rámci vývoja sociopolitického usporiadania spoločnosti to ešte neboli úplné štáty. Preto zvyknú hovoriť o protoštátoch, raných, protofeudálnych, feudálnych štátoch, predindustriálnych, prípadne veľmi často aj o predmoderných štátoch,⁴ alebo – ako je zaužívané v politicko-antropologických teóriách – o *early state*, *developed state* a *mature state*.⁵ Aj keby sme k slovu štát pridali akýkoľvek iný prívlastok, nič to nemení na fakte, že sa považoval za nejakú vývojovú fázu, ktorá sa dá ľahko prepojiť s tým dnešným.⁶ V prípade potreby sa hľadali slávne obdobia a ešte slávnejší vládcovia, považovaní za národných hrdinov, ktorí mali symbolizovať národnú jednotu vyjadrenú v existencii štátu už v stredoveku.⁷ Preto sa v 18. – 19. storočí výrazne využívali dejiny, ktoré pred-

³ ERTMAN, Thomas. *Birth of the Leviathan : Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997, s. 1-6; REYNOLDS, Susan. The Historiography of the Medieval State. In BENTLEY, Michael (ed.) *Companion to Historiography*. London ; New York : Routledge, 1997, s. 109-111, 114-115, 118; WORMALD, Patrick. Pre-modern „State“ and „Nation“ : Definite or indefinite? In AIRLIE, Stuart – POHL, Walter – REIMITZ, Helmut (eds.) *Staat im frühen Mittelalter (ďalej Staat im frühen Mittelalter)*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 179-180. K modernému štátu pozri: TILLY, Charles. Reflections on the History of European State-Making. In TILLY, Charles (ed.) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton : PUP, 1975, s. 25-31; TILLY, Charles. Western State-Making and Theories of Political Transformations. In TILLY, Charles (ed.) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton : PUP, 1975, s. 602, 612-613, 629-630, 632-633; PIERSON 2004, s. 4-26; NELSON 2006, s. 8-15.

⁴ YORKE, Barbara. The Anglo-Saxon kingdoms 600 – 900 and the beginnings of the Old English state. In POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.) *Der frühmittelalterliche Staat – europäische Perspektiven (ďalej Der frühmittelalterliche Staat)*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 85-86; DAVIES, Wendy. States and non-states in the Celtic world. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 169-170; BAXTER, Stephen. The limits of the late Anglo-Saxon state. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 512-513.

⁵ GARIPZANOV, Ildar H. – GEARY, Patrick J. – URBAŃCZYK, Przemysław. Introduction : *Gentes, Gentile Identity, and State Formation in Early Medieval Europe*. In GARIPZANOV, Ildar H. – GEARY, Patrick J. – URBAŃCZYK, Przemysław (eds.) *Franks, Northmen, and Slavs : Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout : Brepols, 2008, s. 12, 14; RUNCIMAN, Walter Garrison. The Origins of the Modern State in Europe and as a Topic in the Theory of Social Selection. In BLOCKMANS, Wim – GENET, Jean-Philippe (eds.) *Actes du colloque organisé par la Fondation européenne de la science et l'École française de Rome (18 – 31 mars 1990)*. Rome : École Française de Rome, 1993, s. 46; CLAESSEN 1984, s. 365-366. K novým náhľadom a kritike starších koncepcií pozri: GRININ, Leonid E. Early State, Developed State, Mature State : The Statehood Evolutionary Sequence. In *Social Evolution & History*, 2008, roč. 7, č. 1, s. 67-81.

⁶ DAVIES 2002, s. 71-74; DAVIES 2003, s. 280, 282, 287, 293-296; HINDLE, Steve. „When and What was the State?“ : Some Introductory Comments. In *JHS*, 2002, roč. 15, č. 1, s. 63, 65; REYNOLDS, Susan. Our Forefathers? Tribes, Peoples, and Nations in the Historiography of the Age of Migrations. In MURRAY, Alexander Callander (ed.) *After Rome's Fall : Narrators and Sources of Early Medieval History : Essays presented to Walter Goffart*. Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 1998, s. 29-30.

⁷ GOETZ, Hans-Werner. Introduction. In GOETZ, Hans-Werner – JARNUT, Jörg – POHL, Walter (eds.) *Regna and Gentes : The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden ; Boston : Brill, 2003, s. 7, 9.

stavovali výborný zdroj na politické prejavy doby. Do veľkej miery išlo aj o „využívanie“ dejín raného stredoveku pri vytváraní národných príbehov. Jeho novodobá mytologizácia bola účelovou manipuláciou vtedajších politických potrieb.⁸ Tento spôsob nazerania na vlastnú minulosť je bežný aj v súčasnosti.⁹

Stredovek a moderný koncept štátu

Podnetom môjho záujmu o moderný koncept štátu v historiografii raného stredoveku bola diskusia medzi anglickými medievistami Reesom Daviesom a Susan Reynoldsovou, ktorá sa spustila po vyjdení monotematického čísla o vývoji „anglického štátu“ na stránkach *Journal of Historical Sociology*.¹⁰ Okrem toho aj diskusia o udržateľnosti modelu stredoeurópskeho typu štátu a služobníckej organizácie, ktorá prebieha v českej medievistike.¹¹ Výsledkom polemík českých a moravských historikov sú aj podnetné úvahy o „českom štáte v stredoveku“, ktoré postupne na seba nabalovali ďalšie otázky o fungovaní stredovekých kniežatstiev/kráľovstiev, vzniku šľachty, pomere medzi neobmedze-

⁸ STAFFORD, Pauline. Introduction. In COSTAMBEYS, Marios et al. (eds.) *The Making of the Middle Ages : Liverpool Essays*. Liverpool : Liverpool University Press, 2007, s. 2, 6-7, 8-9, 10-12; WOOD, Ian. The Use and Abuse of the Early Middle Ages : 1750 – 2000. In COSTAMBEYS, Marios et al. (eds.) *The Making of the Middle Ages : Liverpool Essays*. Liverpool : Liverpool University Press, 2007, s. 36, 38, 44-45, 46; BREISACH, Ernst. *Historiography : Ancient, Medieval & Modern*. Chicago & London : The University of Chicago Press, 1994, s. 199-214; REYNOLDS 1998, s. 29, 30, 33; POHL, Walter. Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies. In SPINEI, Cristina – HRIBAN, Cătălin (eds.) *Eastern Central Europe in the Early Middle Ages : Conflicts, Migrations and the Ethnic Processes (ďalej Eastern Central Europe)*. Bukurešť : Editura Academiei Române, 2008, s. 17-18; ARNOLD, John H. *What is Medieval History?* Cambridge : Polity Press, 2008, s. 10-11, 16-17.

⁹ Často sa vyskytuje v krajinách, ktoré boli v minulosti dlhodobo súčasťou väčších politických celkov. POHL 2008a, s. 6; URBAŇCZYK, Przemysław. Early State Formation in East Central Europe. In CURTA, Florin (ed.) *East Central & Eastern Europe in the Early Middle Ages*. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 2005, s. 139-141. Napríklad v našich podmienkach to bolo Uhorské kráľovstvo a niekôr Habsburská monarchia. EVANS, Robert J. W. Historians and The State in the Habsburg Lands. In *Actes du colloque organisé par la Fondation européenne de la science et l'École française de Rome (18 – 31 mars 1990)*. Rome : École Française de Rome, 1993, s. s. 203-218.

¹⁰ DAVIES 2002, s. 71-74; DAVIES 2003, s. 280-300; REYNOLDS, Susan. Responses : There were States in Medieval Europe : A response to Rees Davies. In *JHS*, 2003, roč. 16, č. 4, s. 550-555; HINDLE 2002, s. 63-65.

¹¹ Do veľkej miery tu ide o kritiku staršej koncepcie tzv. stredoeurópskeho typu štátu pre stredoveké kniežatstvá/kráľovstvá v Čechách, Poľsku a Uhorsku. Na základe prác poľských historikov ju v 70. rokoch minulého storočia sformulovali Dušan Třeštík a Barbora Krzemieńska. Vychádzala z podobného fungovania a organizácie spomenutých troch útvarov, ktoré ako dedičia Veľkej Moravy mali čerpať z jej tradícií pri budovaní svojej organizácie. S touto koncepciou úzko súvisí aj hradská sústava a služobnícka organizácia. WIHODA, Martin. Přemyslovská medievistika o sobě a sobě : Melancholické rozjímání nad „budovaním českého státu“. In *Časopis Matice moravské*, 2009, roč. 128, č. 2, s. 447-449, 454-457; ANTONÍN, Robert. Model středoevropského typu středověkého státu jako interpretační problém české a polské medievistiky. In *Historia Slavorum Occidentis : czasopismo historyczne = časopis historický*, 2011, roč. 1, č. 1, s. 65-76; KALHOUS, David. *Anatomy of a Duchy : The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*. Leiden : Brill, 2012, s. 3-5, 8, 11-12, 14, 32-33. V slovenskej historiografii boli a sú zástancami tejto koncepcie niektorí historici a jazykovedci. Spomenutý model sa vôbec nespochybňuje a zrejme je považovaný stále za jednu z nosných téz, aj napriek najnovším pochybnostiam o jeho udržateľnosti. Zdá sa preto, že slovenská medievistika nemá žiaden problém s jeho akceptáciou. K tomu najnovšie pozri: LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša : Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 118-119, 123-124, 286-287.

ným vlastníctvom panovníka a majetkom miestnych elít, alebo postavenie vládcu v stredovekej spoločnosti.¹² Napriek tomu, že tieto historické otázky skúmala západná historiografia už dávnejšie, je to stále aktuálna téma, ktorá sa priamo dotýka aj používania konceptu štátu v ranom stredoveku.¹³ Medievisti, historickí a politickí sociológovia už dlhšiu dobu skúmajú túto otázku.¹⁴ Ich výskumy sa zameriavajú na vývoj a politické usporiadanie spoločnosti, prípadne na pozorovanie a charakteristiku rôznych foriem vlády a mocenských štruktúr.¹⁵ V rámci moderných politických teórií (napr. vývojová, funkcionalistická, historická) sa bádatelia snažia cez rôzne teoretické modely¹⁶ vysvetliť, ako boli organizované rozličné politické jednotky v minulosti. Týka sa to aj usporiadania ranostredovekých kráľovstiev, kniežatstiev a pod.¹⁷

Historici majú rôzne názory na právo, vládu, legitimitu, postavenie panovníka a presadzovanie moci. Stredoveké politické útvary najčastejšie označujú moderným termínom štát. Málokto si však položia otázku, čo je to štát, o ktorom tak bežne hovoria, keď píšu o minulých politických útvaroch.¹⁸ Niektorí historici nemajú preto žiaden problém s používaním spomenutého termínu pre toto historické obdobie, no iní ho neustále spochybňujú alebo rázne odmietajú.¹⁹ Keďže ide naozaj o komplikovanú otázku, ktorá by si v budúcnosti aj v rámci strednej Európy zaslúžila oveľa väčšiu pozornosť, len

¹² K tomu pozri: WIHODA 2009, s. 447-460.

¹³ REYNOLDS 1997, s. 109-124; LECAIN, Gerard. From Theirs to Modernity : The Concept of State – Middle Age Interpretations from the 20th Century and Beyond. In *Birkbeck Law Review*, 2013, roč. 1, č. 1, s. 81-107.

¹⁴ CHEYETTE, Fredric L. The Invention of the State. In LACHNER Bede Karl – PHILIP, Kenneth Roy (eds.) *The Walter Prescott Webb Memorial Lectures : Essays on Medieval Civilization*. Austin, London : University of Texas Press, 1978, s. 148; KRIEKEN, Robert van. Social Discipline and State Formation : Weber and Oestreich on the historical sociology of subjectivity. In *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 1990, roč. 17, č. 1, s. 3-28; ERTMAN 1997, s. 10-11; RUNCIMAN 1993, s. 45-47.

¹⁵ TILLY 1975a, s. 3-83; TILLY 1975b, s. 601-603, 608-609, 615-616, 635; ERTMAN 1997, s. 1-2; ABRAMS 1988, s. 75.

¹⁶ K stredoveku pozri stále aktuálnu prácu: GIERKE, Otto. *Political Theories of the Middle Age*. Cambridge : Cambridge University Press, 1922, s. 1-7; TILLY 1975a, s. 10-11. Napríklad britský historik Perry R. Anderson, ktorý vychádza z marxizmu a uplatňuje vývojové procesy v histórii, chápe stredovek ako prechodné obdobie. Odhaľuje pokrok v ekonomike od nomadizmu k neobmedzenej moci monarchií a podáva typológiu feudalizmu. Súhlasí s cyklickým pohľadom na históriu. ANDERSON, Perry R. *Passages from Antiquity to Feudalism*. London : New Left Book, 1974, s. 147-172. K tomu pozri: GORDON, Sarah. Marxist Approaches to Medieval Studies. In CLASSEN, Albrecht (ed.) *Handbook of Medieval Studies 1. : Terms – Methods – Trends* (ďalej *Handbook*). Berlin ; New York : Walter de Gruyter GmbH & Co, KG, 2010, s. 825, 827-828; ERTMAN 1997, s. 16; REYNOLDS 1997, s. 112.

¹⁷ TILLY 1975b, s. 603-632; ABRAMS 1988, s. 64-69; JONES, Rhys. Changing geographies of governance and group identities in the Middle Ages : The role of societal interaction and conflict. In *Political Geography*, 2000, roč. 19, s. 906-914; HALL, Martin. On the Morphology of International Systems : Political Space as Structure and Process in Early Medieval Europe. In *CFE Working paper series*, 2004, roč. 27, s. 6-8, 13-14; CHENG DAN, Qian. Transformation of European States : From Feudal to Modern. In *Procedia : Social and Behavioral Sciences*, 2010, roč. 2, č. 5, s. 6683-6691.

¹⁸ DAVIES 2003, s. 282; REYNOLDS 2003, s. 550-551.

¹⁹ REYNOLDS 1997, s. 109-110; CHEYETTE 1978, s. 148-149; INNES, Matthew. *State and Society in the Early Middle Ages : The Middle Rhine Valley, 400 – 1000*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 256, 261; DAVIES 2003, s. 283-284, 287-289.

stručne priblížim, čoho sa dnes týka výskum politických útvarov v historiografii raného stredoveku. Zámerne sa chcem vyhnúť tomu, aby som musel podrobne rozoberať množstvo prác, kde sa autori snažili hľadať doklady o „existencii štátu“ v jednotlivých historických obdobiach, pričom vychádzali z moderného konceptu štátu pri snahách o jeho definovanie. Dobře to napríklad vystihol americký historik Frederic L. Cheyette, keď napísal: „*Je na to dobrý dôvod, keď tí, ktorí písali o teórii alebo histórii štátu, sa ho nepokúšali definovať.*“²⁰ Toho sa budem držať aj ja. Práce predchádzajúcich bádateľov totiž poukázali na to, že akékoľvek snahy o jeho presné uchopenie takmer vždy prinášajú so sebou množstvo rizík. Pri hľadaní počiatku modernej predstavy štátu sa objavuje viac otázok ako jasných odpovedí, pretože ide o špecifický problém politického vývoja sprevádzaný častými zmenami a regionálnymi odlišnosťami.²¹ To si veľmi dobre uvedomujú aj niektorí historici a sociológovia, ktorí opatrne formulujú svoje závery o fungovaní ranostredovekých politických útvarov.

Mojou snahou je predstaviť názory niektorých historikov, ktoré sa týkajú historiografického konceptu „stredovekého štátu“. Obmedzím sa však len na kľúčové texty prevažne z anglosaskej a nemeckej historiografie. Historici z tohto prostredia si v súvislosti s fungovaním stredovekých kráľovstiev kladli zaujímavé otázky na základe staršej kritической historiografickej tradície a vďaka novým podnetom z iných spoločensko-vedných disciplín. Ich závery totiž ponúkajú cenné inšpirácie aj pre diskusie o politickom zriadení v strednej Európe v ranom alebo vo vrcholnom stredoveku. Neznamená to však, že je možné ich priamo aplikovať na situáciu v tejto časti Európy. Skôr by malo ísť o základnú komparáciu a metodologické obohatenie so snahou nastoliť nové otázky na základe domácich prameňov.²²

Koncept „stredovekého štátu“ a historiografia

O „stredovekom štáte“ ako historiografickom koncepte môžeme uvažovať vo viacerých rovinách. V prípade ranostredovekých politických útvarov je však najdôležitejší, okrem terminologických otázok, výskum ich fungovania, odhalenie vnútorných štruktúr, postavenie panovníka, reprezentácia dynastie, správa a administrácia, písomná kultúra, cirkev a všetko ostatné, čo s tým súvisí.²³ Spomenutý R. Davies na začiatku svojich úvah

²⁰ CHEYETTE 1978, s. 149. K štátu a ťažkostiam jeho výskumu v sociológii pozri: ABRAMS 1988, s. 58-82.

²¹ TILLY 1975b, s. 615-621; ERTMAN 1997, s. 5; INNES 2000, s. 253-254; BROWN, Elizabeth A. R. The Tyranny of a Construct : Feudalism and Historians of Medieval Europe. In *The American Historical Review*, 1974, roč. 79, č. 4, s.1087-1088.

²² Mám na mysli využívanie stredovekých prameňov z tohto regiónu pri sledovaní formovania moci a vznikaní politických útvarov pomocou teoretických prístupov. O to sa nedávno pokúsil Jan Kalenda, keď aplikoval teórie sociológa Norberta Eliasa na situáciu v stredovekých Čechách. Pri svojej argumentácii však vychádzal len z tradičných názorov o „českom štáte“ (Dušan Třeštík, Josef Žemlička), ktoré mu nie vždy umožňujú vnímať celkovú komplikovanosť tejto otázky. KALENDA, Jan. Sociogeneze přemyslovského knížectví : Teorie Norberta Eliase a raný český stát. In *Historická sociologie*, 2012, roč. 4, č. 1-2, s. 95-117.

²³ ERTMAN 1997, s. 4-5.

o „stredovekom štáte“ vytýčil niekoľko základných okruhov, ktorými je nutné sa zaoberať pri tomto výskume. Treba dekonštruovať anachronický koncept štátu v súčasnej mediävistike, sledovať odlišnosti pri jeho zdôrazňovaní národnými historiografickými tradíciami, teoretické ťažkosti a napokon skúmať politické útvary z okrajových oblastí, teda z tých, ktoré neboli doteraz zohľadňované pri generalizujúcich koncepciách. Snažil sa hlavne o nastolenie nových interpretačných možností nezaťažených staršími náhľadmi a konceptmi.²⁴

Medievisti a historickí sociológovia pri výskume dávnych politických zriadení stanovujú rôzne kritériá, kedy je už možné hovoriť o štáte a kedy ešte nie.²⁵ Často hľadajú základné znaky, ktoré podľa nich najlepšie vystihujú fungovanie ranostredovekých politických útvarov. Zvolené definičné kritériá do veľkej miery odzrkadľujú ich vlastné predstavy o období, ktoré skúmajú. Treba však povedať, že každá historiografická koncepcia je len modelom, konštrukciou jednotlivých historikov, ktorých pohľady nie sú vždy udržateľné alebo večné. Napriek tomu sa niektorí z nich stávajú nespochybniteľnými autoritami. K samotnej podstate historického bádania však patrí aj vnútorná reflexia a prehodnocovanie alebo reinterpretácia starších názorov, prevažne na základe nových prístupov a poznatkov.²⁶ Netýka sa to len termínu štát, ale napríklad aj takých frekventovaných a zaužívaných termínov ako národ,²⁷ alebo feudalizmus.²⁸ Väčšina konceptov, ktoré boli vytvorené s istým zámerom, kvôli istým potrebám a v istých špecifických podmienkach, majú málokedy trvalú platnosť aj napriek tomu, že boli dlhodobo používané v spoločenských a humanitných vedách.²⁹

²⁴ DAVIES 2002, roč. 15, č. 1, s. 71-73; DAVIES 2003, s. 280-281, 284, 287, 289; CLANCHY, Michael. Does Writing Construct the State? In *JHS*, 2002, roč. 15, č. 1, s. 68-69; DAVIES 2009, s. 155-170.

²⁵ DAVIES 2003, s. 280, 282, 287; REYNOLDS 1997, s. 109-110; BRUNKHORST, Hauke. States with constitutions, constitutions without states, and democracy : Skeptical reflections on Scheuerman's skeptical reflection. In *Ethics & Global Politics*, 2009, roč. 2, č. 1, s. 66-67.

²⁶ STRAYER, R. Joseph. The Two Levels of Feudalism. In HOYT, Robert S. (ed.) *Life and Thought in the Early Middle Ages*. Minneapolis : The University of Minnesota Press, 1967, s. 51-52; LECAIN 2013, s. 86-89.

²⁷ Podrobne pozri: POHL 2008a, s. 17-27; VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny : „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus-Pisa University Press, 2010, s. 73-123.

²⁸ STRAYER 1967, s. 51-53; BROWN 1974, s. 1063-1088; REYNOLDS, Susan. *Fiefs and Vassals : The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford : Clarendon Press, 2001, s. 1-14; KASTEN, Brigitte. Das Lehnswesen – Fakt oder Fiktion? In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 331-353; ROACH, Levi. Submission and Homage : Feudo-Vassalic Bonds and the Settlement of Disputes in Ottonian Germany. In *History : The Journal of the Historical Association*, 2012, roč. 97, č. 327, s. 355-379.

²⁹ KOSELLECK, Reinhart. A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*.

In LEHMANN, Hartmut – RICHTER, Melvin (eds.) *The Meaning of Historical Terms and Concepts : New Studies on Begriffsgeschichte* (ďalej *The Meaning*). Washington : German Historical Institute, 1996, s. 62. Nové historiografické koncepty vznikajú aj v súčasnosti. Ide napríklad o široko prezentovanú predstavu existencie strednej Európy ako špecifickej oblasti so spoločnými znakmi, ktorá vraj prešla podobným historickým vývojom. Prípadne aj o jednotnej Európe už v stredoveku, čo je dôsledok snaženia o legitimizovanie súčasnej Európskej únie a vytváranie obrazu politickej a kultúrnej jednoty už v časoch Karola Veľkého. WANDYDZ, Piotr S. *The Price of Freedom : A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. London ; New York : Routledge, 2001, s. 1-10, 17-29; BEREND, Nora – URBAŇCZYK, Przemysław –

Pri výskume formovania európskych štátov je nutné mať stále na pamäti slová amerického sociológa a politológa Charlesa Tillyho (1929 – 2008), ktorý tvrdil, že pri sledovaní politického vývoja si bádatelia musia uvedomiť, že sú viazaní dobovými textami³⁰ a zároveň obmedzovaní vedeckými konceptmi a teóriami. Je preto zavádzajúce hľadať koncept moderného štátu v historických prameňoch, keďže išlo v tých dobách o jeho nejasnú predstavu. Veľmi dôležitý je časový odstup, pretože porovnávanie s modernými štátmi nie je vôbec vhodné na historickú analýzu politických štruktúr v minulosti.³¹ Už významný francúzsky medievista Marc Bloch (1886 – 1944) si nebol úplne istý, či je naozaj legitímne skúmať „stredoveký štát“ bez podrobnej analýzy spoločnosti, v ktorej mohol fungovať.³² Ako tvrdil anglický historický sociológ Philip Abrams (1933 – 1981), idea štátu bola vytvorená ako ideologický projekt/konštrukt, ktorý mal legitimizovať a vysvetliť politickú a ekonomickú dominanciu.³³

Záujem medievistov o ranostredoveké politické útvary je oveľa starší, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Veľmi silné zázemie mal prevažne v staršej nemeckej historiografii (približne 20. – 50. roky 20. storočia). Druhá veľmi silná vlna záujmu o štát v medievistike a v politických vedách sa datuje od 70. rokov 20. storočia.³⁴ Názory jednotlivých historikov a sociológov o podobách a premenách „stredovekého štátu“ sa v priebehu týchto období menili a niekedy výrazne líšili.³⁵ Málo kedy sa však pokúšali vypracovať jeho všeobecne platnú definíciu. Skôr sa vyberali rôzne kritériá, na základe ktorých sa historici snažili približne demonštrovať procesy vedúce k formovaniu moderného štátu.³⁶ Odrazom dlhodobých snáh napr. nemeckej historiografie sú dnes zaužívané termíny *Staatlichkeit* (angl. *statehood*), prípadne *Staatbildung* (angl. *state formation*), ktoré sa často používajú aj pri

---

WISZEWSKI, Przemysław. *Central Europe in the High Middle Ages : Bohemia, Hungary and Poland, c. 900 – c. 1300*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 1-9; WOOD 2007, s. 47-49; GEARY, Patrick J. *Europe of Nations or the Nation of Europe : Origin Myths Past and Present*. In *Revista Lusófona de Estudos Culturais : Lusophone Journal of Cultural Studies*, 2013, roč. 1, č. 1, s. 46-47; NOBLE, Thomas F. X. Introduction. In NOBLE, Thomas F. X. – ENGEN, John Van (eds.) *European Transformations : The Long Twelfth Century*. Notre Dame, Indiana : University of Notre Dame Press, 2012, s. 7-8. K vnímaniu Európy v ranom a vrcholnom stredoveku na základe písomných prameňov pozri: LEYSER, Karl J. Concepts of Europe in the Early and High Middle ages. In *Past & Present*, 1992, roč. 137, s. 25-47.

³⁰ K mocenským štruktúram v ranostredovekých politických útvaroch, ktoré sa mohli výrazne meniť a získavať tak nové významy, pozri: FOURACRE, Paul. Comparing the resources of the Merovingian and Carolingian states : Problems and perspectives. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 295-297.

³¹ TILLY 1975a, s. 8, 10, 12; CHEYETTE 1978, s. 158-159; DAVIES 2003, s. 280-281, 284, 287, 289.

³² DAVIES 2003, s. 290. K jeho názorom o „štáte v stredoveku“ podrobne pozri: BLOCH, Marc. *Feudal Society II. : Social Classes and Political Organization*. London : Taylor & Frnaxis, 2005, s. 145-155.

³³ ABRAMS 1988, s. 75-76; LECAIN 2013, s. 86-87.

³⁴ ERTMAN 1997, s. 2-3; DAVIES 2002, s. 71; WOOD, Ellen Meiksins. *Citizens to Lords : A Social History of Western Political Thought From Antiquity to the Middle Ages*. London ; New York : Verso, 2008, s. 4.

³⁵ K podrobnému prehľadu pozri: GRAUS, František. Verfassungsgeschichte des Mittelalters. In *Historische Zeitschrift*, 1986, roč. 243, s. 529-589; SCHIEFFER, Rudolf. Die internationale Forschung zur Staatlichkeit in der Karolingerzeit. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 43-49; KELLER, Hagen. Die internationale Forschung zur Staatlichkeit der Ottonenzeit. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 113-131.

³⁶ TILLY 1975a, s. 70.

opise formovania kráľovstiev/monarchií v ranom alebo vrcholnom stredoveku.³⁷ Od 70. rokov minulého storočia sa aj v americkej medievistike venovala vysoká pozornosť sociálnym, inštitucionálnym, právnym a politickým dejinám.³⁸ Bol to dôsledok moderných postupov v historických vedách, s čím výrazne súvisel aj záujem o vznik moderného štátu. Táto téma nebola v americkej medievistike nová, pretože vychádzala z tradičnej európskej predstavy stredoveku ako obdobia, v ktorom vznikali „národné štáty“.³⁹ Výskum štátu a stredovekých inštitúcií do veľkej miery prevládal vďaka Charlesovi Homerovi Haskinsovi (1870 – 1937) a jeho žiakovi Josephovi Reeseovi Strayerovi (1904 – 1987),⁴⁰ ktorí výrazne ovplyvnili aj ďalšie generácie historikov (napr. F. L. Cheyette, E. A. R. Brown, T. N. Bisson).⁴¹

Staršie práce z 20. – 40. rokov alebo tie zo 70. – 80. rokov 20. storočia sa zaoberali aj kritikou názorov predchádzajúcich historikov a následným vytváraním nových konceptov o usporiadaní spoločnosti a fungovaní ranostredovekých útvarov. Európski alebo americkí medievisti, ktorí sa venovali feudalizmu, sa zaoberali aj politickým usporiadaním ranostredovekých útvarov alebo – ako zvykli hovoriť – formovaním „feudálnych štátov“ (*Feudalstaates*).⁴² Jednotliví historici ich označovali alebo charakterizovali rôzne.⁴³ Tak napríklad Heinrich Mitteis (1889 – 1952) považovaný za významného nemeckého medievistu právnych a politických dejín hovoril v prvej polovici 20. storočia o feudálnych štruktúrach a právnych podmienkach, ktoré určovali „feudálne štáty“. Bol často kritizovaný za presadzovanie práva ako najdôležitejšieho definičného kritéria pri charakteristike „feudálneho štátu“, bez ohľadu na ďalšie hlavné činitele, ktoré sa skúmali v tejto otázke. V prípade „feudálneho štátu“ zdôrazňoval jeho progresívnu štruktúru. Dôležitý bol pre neho proces vývoja. Tvrdil, že moderný koncept štátu bol v stredoveku známy, ale vzťahoval sa len na osobu kráľa. Za jeho historické základy preto považoval zhmotnenie štátu do akéhosi

³⁷ DAVIES 2003, s. 293-296; RUNCIMAN 1993, s. 47; HERRMANN, Joachim. Anschlüsse im Prozeß frühgeschichtlicher Staatsbildungen und die Rolle von Ideologien. In *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät*, 1998, roč. 27, s. 54-55; YORKE 2009, s. 85-86; GARIPZANOV, H. Ildar. Coins as symbols of early medieval „Staatlichkeit“. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 421; BAXTER 2009, s. 512-513; CHENG DAN 2010, s. 6683; LECAIN 2013, s. 81-83, 87.

³⁸ TAYLOR, Scott L. Political Theory in Medieval Studies. In *Handbook*, s. 1118-1122.

³⁹ DAVIES 2003, s. 287.

⁴⁰ CANTOR, Norman F. *Inventing the Middle Ages : The Lives, Works, and Ideas of the Great Medievalists of the Twentieth Century*. New York : Quill William Morrow, 1993, s. 245-286.

⁴¹ FREEDMAN, Paul – SPIEGEL, Gabrielle M. Medievalisms Old and New : The Rediscovery of Alterity in North American Medieval Studies. In *The American Historical Review*, 1998, roč. 103, č. 3, s. 677-678, 682.

⁴² OPPENHEIMER 1926, s. 544-546; ABRAMS 1988, s. 70. Otto Hintze tvrdil, že historici nedokážu presne uchopiť realitu pri utváraní univerzálnych koncepcií. Musia preto využívať intuitívne abstrakcie a vytvárať ideálne typy vo svojej vedeckej terminológii. HINTZE, Otto. Wesen und Verbreitung des Feudalismus. In OESTREICH, Gerhard (ed.) *Feudalismus – Kapitalismus*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, s. 13-14; FREEDMAN – SPIEGEL 1998, s. 689; KOHL, Gerald. Legal Historiography (German). In *Handbook*, s. 795-798.

⁴³ Podrobo pozri: GOETZ, Hans-Werner. Die Wahrnehmung von „Staat“ und „Herrschaft“ im frühen Mittelalter. In *Staat im frühen Mittelalter*, s. 40-47; KELLER 2009, s. 113-131.

súkromného panstva (*Privatherrschaft*) panovníka.⁴⁴ Ďalší nemecký historik Karl Bosl (1908 – 1993) hovoril v prípade vrcholného stredoveku už o kráľovskom štáte (*Königsstaat*).⁴⁵ Nemecká historiografia v tomto období vychádzala z teórie Karla Ludwiga von Hallera (1768 – 1854), ktorý zaviedol známy termín „patrimoniálny štát“ (*Patrimonialstaat*). Úzko súvisel aj s neskorším vnímaním *Privatherrschaft* alebo *Königsstaat*.⁴⁶ V tomto duchu boli koncipované aj staršie práce ďalších nemeckých historikov, ako bol napríklad Georg von Below (1858 – 1927) alebo Fritz Kern (1884 – 1950).⁴⁷ Spomenutý K. Bosl však neskôr uviedol, že pre stredoveké politické usporiadanie je vhodnejšie používať termín *Herrschaft* a nie štát (*Staat*).⁴⁸ Rakúsky historik Theodor Mayer (1883 – 1972) zase zaviedol veľmi známy termín *Personalstaat* alebo *aristokratische Personenverbandsstaat* na charakterizovanie politických útvarov raného a vrcholného stredoveku. Išlo o personálny zväz, združenie osôb (*Verbands von Personen*). Bol založený na osobných zväzkoch, vzájomnej závislosti a osobnom vzťahu medzi pánom a vazalom (v najvyššej rovine medzi kráľom a aristokraciou). „Stredoveký štát“ tvorila celá panská vrstva – teda akási samorganizácia panovníka a šľachty. Jasne sa odlišoval od inštitucionálneho teritoriálneho štátu (*institutioneller Flächenstaat*) pevne viazaného na isté územie, kde osobné vzťahy neboli až také dôležité.⁴⁹ *Flächenstaat* v jeho ponímaní je už „zárodok moderného štátu“, kde sa moc vykonáva prostredníctvom formálnych, neosobných a verejných inštitúcií. Hovoril o postupnom vývoji od raného personálneho štátu k teritoriálnemu, pričom neskorší „feudálny štát“ (*Lehnsstaat*) bol priamo odvodený od spomenutého *Personenverbandsstaat*.⁵⁰

⁴⁴ MITTEIS, Heinrich. *Der Staat des hohen Mittelalters : Grundlinien einer vergleichenden Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters*, 4. Auflage. Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1953, s. 2-6; CLASSEN, Albrecht. Mitteis Heinrich. In *Handbook*, s. 2531-2535; CHEYETTE 1978, s. 145. K tomu pozri: GRAUS 1986, s. 559-560; LECAIN 2013, s. 88-89.

⁴⁵ BOSL, Karl. *Die Gesellschaft in der Geschichte des Mittelalters*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, s. 40-45. Chápal ho aj ako „osobný štát“ panovníka. BISSON, Thomas N. *The Crisis of the Twelfth Century : Power, Lordship, and the Origins of European Government*. Princeton, Oxford : Princeton University Press, 2009, s. VII.

⁴⁶ Podrobne k tomu pozri: WESTERHOLT, Burchard Graf von. *Patrimonialismus und Konstitutionalismus in der Rechts- und Staatstheorie Karl Ludwig von Hallers : Begründung, Legitimation und Kritik des modernen Staates*. Berlin : Duncker & Humblot, 1999, 112 s; RUNCIMAN 1993, s. 48, 50-51.

⁴⁷ KERN, Fritz. *Kingship and Law in the Middle Ages : I. The Divine Right of Kings and the Right of Resistance in the early Middle Ages : II. Law and Constitution in the Middle Ages*. Oxford : Basil Blackwell, 1939; HINTZE 1970, s. 13-14, 15-16. K iným historikom z tohto obdobia pozri: LEYSER, Karl. Ottonian Government. In *The English Historical Review*, 1981, roč. 96, č. 381, s. 731-732.

⁴⁸ BOSL, Karl. *Armut Christi Ideal der Mönche und Ketzler, Ideologie der aufsteigenden Gesellschaftsschichten vom 2. bis zum 13. Jahrhundert*. München : Verlag der bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1981, s. 7.

⁴⁹ K tomu pozri napr. ERTMAN 1997, s. 3-4; DREW FISCHER, Katherine. The Barbarian Kings as Lawgivers and Judges. In HOYT, S. Robert (ed.) *Life and Thought in the Early Middle Ages*. Minneapolis : The University of Minnesota Press, 1967, s. 12; SOMAINI, Francesco. Territory, territorialisation, territoriality : Problems of definition and historical interpretation. In *Plurimondi V : An International Forum for Research and Debate on Human Settlements*, 2012, roč. 10, s. 31-32; HALL 2004, s. 15-16, 20.

⁵⁰ MAYER, Theodor. Die Entstehung des „modernen“ Staates im Mittelalter und die freien Bauern. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abtheilung*, 1937, roč. 57, s. 210-288;

Nemecký historik Otto Hintz (1861 – 1940), ktorý výrazne čerpal zo sociológie,⁵¹ je považovaný za jedného z priekopníkov historickej sociológie pri výskume politických útvarov v minulosti. Prehodnocoval staršie historiografické koncepty a výrazne využíval komparáciu. V rovine sociálnej a ekonomickej histórie si všimol aj vývoj štátu ako administratívnej organizácie (vplyv Maxa Webera). Sociálne procesy vznikania politických útvarov chápal ako vývoj cez ich postupné formovanie zo stredovekých podmienok až dodnes. Konkrétne hovoril o feudalizme, zastupiteľských zariadeniach a nakoniec o modernom štáte v jeho súčasnej podobe.⁵² „Feudálny štát“ považoval za protiklad medzi čisto osobným princípom panstva/moci (*Herrschaft*) a potrebou politicky organizovať široké územia, čo zákonite viedlo skôr ku neosobnosti ako k racionálnej organizácii vládnutia. To vyplývalo z patrimonialnej podstaty feudálneho štátu (*Patrimonialstaat*) na rozdiel od výraznejšej racionálnej a komplexnej povahy moderného štátu.⁵³ Okrem toho si kládol zaujímavú otázku, či termíny ako feudalizmus alebo „feudálny štát“ (*Feudalstaat*), ktoré sa využívajú na opis spoločnosti v stredovekej Európe, je možné použiť aj na iné oblasti alebo kultúry.⁵⁴ Veľmi dôležitým medzníkom vo výskume „stredovekého štátu“ boli názory rakúskeho historika Otta Brunnera (1898 – 1982), ktoré nabúrali predchádzajúce predstavy o „štátnosti/štátnom zriadení“ v stredovekých podmienkach.⁵⁵ Pripravili pôdu na postupné nahradenie častého používania moderných kategórií oveľa presnejšími, ktoré priamo vychádzali zo stredovekých prameňov. Tie lepšie zachytávajú charakter doby a premeny

---

MAYER, Theodor. Die Ausbildung der Grundlagen des modernen deutschen Staates im hohen Mittelalter. In *Historische Zeitschrift*, 1939, roč. 159, s. 457-487; NAGEL, Anne Christine. Im Schatten des Dritten Reichs Mittelalterforschung in der Bundesrepublik Deutschland, 1945 – 1970. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, s. 149, 173-174; KOHL 2010, s. 796; BOSHOF, Egon. *Königtum und Königsherrschaft im 10. und 11. Jahrhundert*. München : Oldenbourg Verlag, 1993, s. 1-2; REYNOLDS 1997, s. 117-118; TESCHKE, Benno. Geopolitical Relations in the European Middle Ages : History and Theory. In *International Organization*, 1998, roč. 52, č. 2, s. 343; REXROTH, Frank. Rituale und Ritualismus in der historischen Mittelalterforschung. Eine Skizze. In GOETZ, Hans-Werner – JARNUT, Jörg (eds.) *Mediävistik im 21. Jahrhundert : Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung* (ďalej *Mediävistik*). München : Wilhelm Fink Verlag, 2003, s. 398.

⁵¹ Nebol však jediný. V novej generácii nemeckých medievalistov (napr. Otto von Gierke, Otto Brunner, Walter Schlesinger a iní) to bolo v tomto období populárne. NAGEL 2005, s. 140; BREISACH 1994, s. 382-383.

⁵² HINTZE, Otto. Staatenbildung und Verfassungsentwicklung : Eine historisch-politische Studie. In OESTREICH, Gerhard (ed.) *Otto Hintze, Staat und Verfassung : Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, s. 24-51. K teóriám štátu pozri: HINTZE, Otto. Staatslehre und Staatstheorie. In OESTREICH, Gerhard (ed.) *Soziologie und Geschichte : Gesammelte Abhandlungen zur Soziologie, Politik und Theorie der Geschichte* (ďalej *Soziologie und Geschichte*). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1982, s. 223-238; TILLY 1975b, s. 626; GRAUS 1986, s. 574-575.

⁵³ HINTZE 1970, s. 15, 17-18, 22-23, 27-29, 46; HINTZE, Otto. Der Staat als Betrieb und die Verfassungsreform. In *Soziologie und Geschichte*, s. 205-207; ERTMAN 1997, s. 20-21, 35-48; KOHL 2010, s. 794; TESCHKE 1998, s. 336-338; POHL, Walter. Staat und Herrschaft im Frühmittelalter : Überlegungen zum Forschungsstand. In *Staat im frühen Mittelalter*, s. 9-10.

⁵⁴ HINTZE 1970, s. 13. K tomu pozri: STRAYER 1967, s. 53, 65; HALL 2004, s. 8; DOWNING, Brian M. Medieval Origins of Constitutional Government in the West. In *Theory and Society*, 1989, roč. 18, č. 2, s. 214-221.

⁵⁵ REXROTH 2003, s. 398-399.

politických štruktúr.⁵⁶ Vďaka O. Brunnerovi sú zásadné koncepčné otázky sociálnych dejín v historických disciplínach, ktoré boli veľmi populárne v poslednej štvrtine 20. storočia, platné aj dnes.⁵⁷ Vždy totiž odmietal používanie moderných termínov/pojmov na výskum predmoderných dejín, čo zásadne podnietilo záujem o štúdium pôvodu a sémantických zmien historickej terminológie a ustálených historiografických konceptov (*Begriffsgeschichte*). Brunner už v roku 1939 napísal vo svojej známej práci *Land und Herrschaft* o štáte: „...je to predstava moderného politického sveta. Ale v 19. storočí sa stal univerzálnym normotvorným konceptom pre politické formy organizácií, pre všetkých ľudí a obdobia.“⁵⁸ Dodnes je jeho práca využívaná na identifikáciu uplatňovania modelu štátu z 19. storočia pre obdobie stredoveku, ktorý považoval za úplne nevhodný. Tvrdil, že stredoveké politické dejiny boli vtedajšími bádatel'mi nepochopené, pretože skúmali predmoderný svet cez moderné kategórie. Brunner obviňoval prevažne rakúskych a nemeckých teoretikov práva a právnych historikov z jednoduchého prenášania súčasných predstáv a pojmov charakteristických pre moderný štát do stredoveku, ktoré ale vôbec neboli v tomto období prítomné. Zaujímal sa hlavne o historickú zmenu základných politických pojmov, čo vyplývalo zo zistenia, že zdanlivo identické výrazy, ako napr. štát, sloboda alebo národ, mali v stredovekých alebo novovekých textoch celkom odlišný význam. Práve ich zamieňanie a prekryvanie znemožňuje historikom dôkladne pochopiť a vysvetliť fungovanie ranostredovekých politických útvarov. Stále zdôrazňoval, že je nevyhnutné všímať si dobovú terminológiu, ktorá najlepšie vypovedá o politických a mocenských procesoch v minulosti.⁵⁹ Brunner sa v spomenutej práci zaoberal aj obsahovým významom krajiny (*Land*) v stredoveku. Na rozdiel od predchádzajúcich historikov ju nechápal v teritoriálnom zmysle, ale skôr ako jednotku zahŕňajúcu zemské právo, vládcu a ľudí.⁶⁰ Stredoveké politické procesy skúmal hlavne v rámci sociálnych dejín, preto vychádzal aj z odlišnej charakteristiky jednotlivých období, pre ktoré bola moc a organizácia politických útvarov

⁵⁶ KOHL 2010, s. 794; GRAUS 1986, s. 566-568; BENZ, Judith. Brunner Otto. In *Handbook*, s. 2223-2226. K dôkladnému rozboru jeho prác a doby, v ktorej pôsobil pozri: MILLER, Peter N. „Nazis and Neo-Stoics : Otto Brunner und Gerhard Oestreich Before and After the Second world War. In *Past & Present*, 2002, roč. 176, č. 1, s. 144-158.

⁵⁷ MELTON HORN, James Van. Otto Brunner and the Ideological Origins of Begriffsgeschichte. In *The Meaning*, s. 21-33.

⁵⁸ BRUNNER, Otto. *Land und Herrschaft : Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Südostdeutschlands im Mittelalter*, 2. Auflage. Brunn, München, Wien : Rudolf M. Rohrer Verlag, 1942, s. 124-125; REXROTH 2003, s. 398-399.

⁵⁹ BENZ, Judith. Brunner Otto. In *Handbook*, s. 2225; MILLER 2002, s. 154-155; LEONHARD, Jörn. Grundbegriffe und Sattelzeiten – Languages and Discourses : Europäische und anglo-amerikanische Deutungen des Verhältnisses von Sprache und Geschichte. In HABERMAS, Rebekka – MALLINCKRODT, Rebekka (eds.) *Interkultureller Transfer und nationaler Eigensinn : Europäische und anglo-amerikanische Positionen der Kulturwissenschaften*. Göttingen : Wallstein Verlag, 2004, s. 75-77; TESCHKE 1998, s. 327, 339, 347. CHEYETTE 1978, s. 148; DAVIES 2003, s. 289-290.

⁶⁰ BRUNNER 1942, s. 186-22; BENZ, Judith. Brunner Otto. In *Handbook*, s. 2224. K tomu pozri: SOMAINI 2012, s. 19-35.

odlišná. Prejavilo sa to používaním rôznych pomocných termínov v snahe uchopiť tieto zmeny (napr. *Herrschaft, Königtum, Landesherrschaft, Grundherrschaft, Ämterstaat, Ständestaat*).⁶¹

Podobné terminologické otázky zaujímali aj anglického medievistu Fredericka Mauricea Powicka (1879 – 1963), ktorého názory nezaznamenali až takú silnú odozvu, ako to bolo v prípade O. Brunnera.⁶² Podľa Powicka je oveľa dôležitejšie sledovať základné dobové pojmy (právnickej a politickej povahy) používané v stredovekej spoločnosti a nesnažiť sa o výskum inštitúcií, organizácie moci, správy, v ktorých sa hľadali doklady fungovania „raných foriem štátu“ v zhode s moderným vzorom. Tie nám oveľa lepšie naznačia, ako vzdelanci – v rámci svojho kultúrneho sveta – vnímali politický život, podoby organizácie spoločnosti a fungovanie politických útvarov.⁶³ „Politický jazyk stredoveku“ ukazuje, akým spôsobom spoločenské elity vysvetľovali a odôvodňovali nerovnosť a hierarchické mocenské štruktúry. Práce stredovekých vzdelancov však nie je možné vnímať ako skutočný odraz politickej praxe. Boli skôr pokusmi odôvodniť špecifické uplatňovanie moci a autority, ktoré sa mali chápať ako prirodzené a nemenné formy usporiadania spoločnosti.⁶⁴ Málo vieme o tom, ako toto všetko vnímali jednotlivci z rôznych spoločenských skupín, prípadne širší okruh ľudí. Väčšina bežných ľudí totiž žila takmer úplne mimo priameho vplyvu „centrálnej moci“ a konkrétnu moc zažívali len na regionálnej úrovni.⁶⁵ Bádateľom vyčítal pohodlnosť v kladení si nepríjemných otázok a predpokladal, že v budúcnosti sa budú historici inak pozeráť na stredoveké texty aj vo vzťahu k štátu. Veľmi pravdepodobne preto dôjde k ich prehodnocovaniu, čím sa môže odhaliť úplné nepochopenie minulosti. Dotkol sa aj abstraktných pojmov, pričom zdôraznil, že historici bežne používajú jazyk vychádzajúci z darwinizmu aj na opis fungovania „stredovekého štátu“. Pýtal sa, kedy začali stredoveké politické elity alebo vzdelanci abstraktne myslieť v politickej rovine, aby mohli pomenovať novú mocenskú realitu, ktorú nebolo predtým potrebné vyjadrovať.

⁶¹ BRUNNER, Otto. *Sozialgeschichte Europas im Mittelalter*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1978, s. 69-76.

⁶² POWICKE, Frederick Maurice. Reflections on the Medieval State. In *Transactions of the Royal Historical Society, 4. Series*, 1936, roč. 19, s. 1-23.

⁶³ GIERKE 1922, s. 22-30; CHEYETTE 1978, s. 149-150; WOOD 2008, s. 3, 12-14; LUSCOMBE, David E. Introduction : The formation of political thought in the west. In BURNS, James H. (ed.) *The Cambridge History of Medieval Political Thought*, c. 350 – c. 1450 (ďalej *Medieval Political Thought*). Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 157-173; CANNING, Joseph. *A History of Medieval Political Thought : 300 – 1450*. London ; New York, Routledge, 1996, s. 44-81; TAYLOR 2010, s. 1111; DAVIES 2003, s. 285.

⁶⁴ ARNOLD 2008, s. 81-82.

⁶⁵ TILLY 1975a, s. 43-44; KRIEKEN 1990, s. 15-16; CLAESSEN 1984, s. 366, 370; POHL, Walter. The Barbarian Successor States. In *Eastern Central Europe*, s. 145-146; STRAYER 1967, s. 58-59, 61-62; WOOD 2008, s. 22-23; JONES 2000, s. 901-903, 918-922; NELSON 2006, s. 52-55; CHENGDAN 2010, s. 6684; INNES 2000, s. 253-254; HUMMER, Hans J. *Politics and Power in Early Medieval Europe : Alsace and the Frankish Realm, 600 – 1000*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2005, s. 2. K tomu pozri podobné prípady z Poľska: GÓRECKI, Piotr. Communities of Legal Memory in Medieval Poland, c. 1200 – 1240. In *Journal of Medieval History*, 1998, roč. 24, č. 2, s. 127-154.

Z tohto dôvodu tvrdil, že v žiadnom prípade nemôžeme definovať „stredoveký štát“ v bežných politických termínoch dneška. Môžeme iba opísať alebo naznačiť jeho vývoj v meniacich sa formách, pričom nesmieme zabúdať na dobové špecifiká právneho a politického myslenia. Napriek tomu si myslí, že používanie slova štát na obdobie stredoveku nám môže pomôcť pochopiť, ako sa zložitá sieť sociálnych a ekonomických vzťahov postupne vyvíjala. Odmietal však modernú koncepciu štátnej suverenity aplikovanú na stredovekú spoločnosť tvrdiac, že nech už bol „stredoveký štát“ akýkoľvek, nemohol byť inšpirovaný takouto ťažkou abstrakciou.⁶⁶

Stredoveký pôvod moderného štátu?

Štát je pre nás niečo samozrejmé. Ak si však položíme otázku, kde sú jeho počiatky, narážame na množstvo problémov. Keď v roku 1970 vyšla dôležitá práca amerického historika J. R. Strayera *On the Medieval Origins of the Modern State*,⁶⁷ autor jasne poukázal na dôležitosť niektorých stredovekých inštitúcií, ktoré boli základom pre moderné štáty. Americká medievistika a politická sociológia v období zvýšeného záujmu o výskum štátu vytvárali rôzne teórie vývinu, zmien a charakteru politického usporiadania od najstarších čias do súčasnosti. J. R. Strayer spájal s jeho učiteľom CH. H. Haskinsom dlhodobý záujem o vznikanie politických útvarov, čo Strayer vyslovene nazýval „*stredoveký pôvod moderného štátu*.“ Obaja sa zaujímali predovšetkým o vývin kráľovskej administrácie, vládnych mocí a právnych princípov, ktorými boli stredovekí králi schopní zabezpečiť nielen svoju vládu prostredníctvom sily, ale tiež ovplyvňovať a získavať si vernosť.⁶⁸ Za formovaním politických útvarov bola schopnosť panovníkov alebo aristokracie efektívnejšie využiť vlastné zdroje, služby a povinnosti poddaných. Kľúčovým momentom bola ochota ľudí rozšíriť svoju lojalitu z rodiny a lokálnych komunít na vznikajúce centralizované inštitúcie. Stredovekí vládcovia položili základy administrácie a výkonu súdnictva neskorších európskych monarchií v ranom novoveku. Išlo hlavne o súdne konania, celokrajinské zhromaždenia a „byrokráciu“.⁶⁹ Diskusie o formovaní štátnych inštitúcií zdôrazňujú výrazné odlišnosti medzi moderným a tzv. „predmoderným“ typom štátu. Podľa Strayera moderný štát na rozdiel od stredovekého usporiadania charakterizuje absolútna suverenita nad relatívne veľkým počtom ľudí, normálne fungujúce centralizované a neosobné inštitúcie

⁶⁶ POWICKE 1936, s. 2-3, 4-5, 8, 10; REYNOLDS 1997, s. 111; CHEYETTE 1978, s. 158-159; CHENG DAN 2010, s. 6683; WOOD 2008, s. 12-14; DAVIES 2003, s. 284.

⁶⁷ STRAYER, Joseph R. *On the Medieval Origins of the Modern State*. Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2005, 144 s. K tejto jeho práci, ako aj k ďalším textom pozri: CANTOR 1993, s. 263-268, 277-286.

⁶⁸ ERTMAN 1997, s. 35; FREEDMAN – SPIEGEL 1998, s. 686; DOWNING 1989, s. 213-247; WORMALD, Patrick. *Kings and Kingship*. In FOURACRE, Paul (ed.) *The New Cambridge Medieval History : Volume 1., c. 500 – c. 700*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, s. 600-602; ; NELSON, Janet L. *Kingship and Royal Government*. In McKITTERICK, Rosamond (ed.) *The New Cambridge Medieval History : Volume 2., c. 700 – c. 900*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995, s. 387, 394, 406-413.

⁶⁹ K tomu pozri: GIERKE 1922, s. 61-67, 83, 87-95; ERTMAN 1997, s. 77-83, 83-88; WORMALD 2005, s. 588-589.

a systematické zdanenie.⁷⁰ Predpokladal, že jeho zárodky sa začínajú v západnej Európe výraznejšie objavovať až v priebehu neskorého stredoveku, a to hlavne v dôsledku budovania administratívnych inštitúcií v 14. storočí. Pri svojich úvahách vychádzal z opisu situácie vo Francúzsku a Anglicku. Stredoveké politické útvary charakterizoval jeden veľmi dôležitý moment – kráľ nevykonával vládu nad všetkými ľuďmi, pretože časť spoločenskej elity (aristokracia, kasteláni, opáti a ďalší) vládla samostatne. Spravovala svoje vlastné územie a vládla ľuďom, ktorí na ňom žili. Kráľ preto nevládol na celom území takým spôsobom, ako je to bežné v modernom štáte.⁷¹

V súčasnosti sa najčastejšie koncept „stredovekého štátu“ uplatňuje v anglickej historiografii. Medievisti totiž zdieľajú predstavy o výnimočnosti a kontinuite vývoja „anglického štátu“, ktoré vychádzajú z koncepcie národného štátu a večného národa. Anglická medievistika je dlhodobo silne fixovaná na svoju štátnosť a jej význam sa premieta v samoupevňovaní tejto predstavy. Preto tradične uvažuje o štáte už od 10. storočia. Niektorí historici sa snažia dokázať, že štát fungoval dávno pred 12. – 13. storočím, keď sa prvýkrát objavujú nové politické teórie aj vo vzťahu k anglickému politickému zriadeniu.⁷² Inak je to vo francúzskej historiografii. Do roku 1200 historici hovoria len o bezštátnej spoločnosti *sans État* a pre toto obdobie preferujú skôr termín *régime seigneurial* ako ekvivalent k štátu. Trdia, že „francúzsky štát“ vznikol až v rokoch 1280 – 1360.⁷³ V prípade Nemecka a Talie sa tiež nehovorí o štáte, ktorý sa považuje za úplne nevhodný termín, ale o multcentralite a regionálnych politických spoločenstvách (napr. Karl Leyser).⁷⁴ Timothy Reuter považuje Nemecko za polycentrickú ríšu (*polycentric realm*) a dokonca tvrdí, že idea koruny ako ideologický základ kráľovskej vlády sa nejavila vo vrcholnom stredoveku

⁷⁰ O stredovekých šľachtických zhromaždeniach a počiatku trvalého „zdaňovania“ pozri: ERTMAN 1997, s. 68-74. Ľudia pohybujúci sa v blízkosti kráľa a jeho dvora spolu s inými mocnými (*consilarii, optimates, minores*) tvorili zhromaždenie, ktoré stálo za postupným formovaním spoločnej moci ako kolektívnej politickej aktivity. NELSON 1995, s. 404, 417-419, 426. K politickým zhromaždeniam v ranom stredoveku pozri: BARNWELL, Paul S. Political Assemblies: Introduction. In BARNWELL, Paul S. – MOSTERT, Marco (eds.) *Political Assemblies in the Earlier Middle Ages* (ďalej *Political Assemblies*). Turnhout : Brepols, 2003, s. 1-10. K zhromaždeniam v strednej Európe pozri: BAK, János M. – LUKIN, Pavel. Consensus and Assemblies in Early Medieval Central and Eastern Europe. In *Political Assemblies*, s. 95-113.

⁷¹ STRAYER 2005, s. xxviii, 3, 5-7, 9-10, 12, 16-17, 19-20, 45-46; ERTMAN 1997, s. 25-28; DAVIES 2002, s. 71; CLAESSEN 1984, s. 368-370; INNES 2000, s. 259.

⁷² DAVIES 2003, s. 282-283, 286-288, 290-291.

⁷³ GEARY, Patrick J. Vivre en conflit dans une France sans État : Typologie des mécanismes de règlement des conflits (1050 – 1200). In *Annales ESC*, 1986, roč. 41, č. 5, s. 1107-1126; DAVIES 2003, s. 282, 283, 286-287. Známa je aj teória o bezštátnych spoločenstvách vypracovaná francúzskym antropológom a etnológom Pierrom Clastresom. Zaoberal sa pôvodnými spoločnosťami (napr. severoamerickými Indiánmi) v otázke politickej moci. CLASTRES, Pierre. *Society Against the State : Essays in Political Anthropology*. New York : Zone Books, 1989, s. 189-218. K tomu pozri: MOYN, Samuel. Of Savagery and Civil Society : Pierre Clastres and the Transformation of French Political Thought. In *Modern Intellectual History*, 2004, roč. 1, č. 1, s. 55-80.

⁷⁴ LEYSER, Karl. Frederick Barbarossa and the Hohenstaufen Polity. In REUTER, Timothy (ed.) *Communications and Power in Medieval Europe : The Gregorian Revolution and Beyond*. London : Hambledon, s. 141; DAVIES 2003, s. 283, 287-288.

ako výhradný zdroj legitímnej autority. Uvedené charakteristiky politických útvarov sú rozdielne z toho dôvodu, že stredoveká Európa nebola v politickej praxi a skúsenostiach rovnaká, čo sa odrazilo aj v koncepciách jednotlivých národných historiografií.⁷⁵

Keď dnes hovoríme o modernom štáte, dokážeme ho v hlavných črtách opísať. Moderný koncept štátu v ranom stredoveku neexistoval, preto je prinajmenšom nevhodné hovoriť o „stredovekom štáte“.⁷⁶ Často sa prízvukuje, že pre toto obdobie je charakteristická nedokonalosť politickej moci. Napríklad neschopnosť alebo neochota vládcov podieľať sa na kontrole všetkých foriem sociálneho správania a uplatňovaní iného spôsobu výkonu moci. Súviselo to aj s inými právnymi zvyklosťami. Bolo to obdobie plurality zákonov, ktoré fungovali v iných sociopolitických reáliách. Neodlišovalo sa právo, náboženstvo, obyčaj a mravy, pretože všetky spolu úzko súviseli. Politicko-mocenské štruktúry neboli na jeho kontrolu dostatočné a spisomňovalo sa veľmi málo, aspoň nie pri výkone práva.⁷⁷ Rozličné právne poriadky vychádzali z potrieb rôznych sociálnych vrstiev v rámci jednej spoločnosti a vôbec neboli prepojené so snahami o centralizáciu moci. Taliansky právny historik Paulo Grossi, podobne ako O. Brunner, tvrdí, že historici by nemali používať slovo štát, pretože ide o nejednoznačný termín. Je síce pravda, že latinské slovo *status* sa v stredovekých prameňoch často objavuje, ale doboví autori ho vo svojich textoch používali len na označenie stavu, postavenia alebo sociálnej pozície.⁷⁸

Status, res publica a regnum

Podrobne sa týmto termínom zaoberal F. M. Powicke. V stredoveku sa *status* bežne používal na označenie spôsobilosti/schopnosti vládcu (*utilitas regis*), prospech/blaho kráľovstva (*utilitas regni*) alebo „verejnú“ prospešnosť (*necessitas*).⁷⁹ Myslela sa tým právomoc

⁷⁵ REUTER, Timothy. The medieval German *Sonderweg*? : The empire and its rulers in the high Middle Ages. In NELSON, Janet L. (ed.) *Medieval Politics and Modern Mentalities* (ďalej *Medieval Politics*). Cambridge : Cambridge University Press, 2006, s. 411; DAVIES 2003, s. 283.

⁷⁶ DAVIES 2003, s. 280-281, 284, 287, 289.

⁷⁷ KERN 1939, s. 69-79, 176-180; DREW FISCHER 1967, s. 8, 9-10, 12; CHEYETTE 1978, s. 149, 151, 153-154, 162-163, 170-171; HEIRBAUT, Dirk. An unknown treasure for historians of early medieval Europe : The Debate of German legal historians on the nature of medieval law. In *Rechtsgeschichte : Zeitschrift des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte*, 2010, roč. 17, s. 87-90; TAYLOR 2010, s. 1111. K tomu pozri: GIERKE 1922, s. 73-87; COLMAN, Rebecca V. Reason and Unreason in Early Medieval Law. In *Journal of Interdisciplinary History*, 1974, roč. 4, č. 4, s. 571-591; WORMALD 2005, s. 597.

⁷⁸ GROSSI, Paulo. *A History of European Law*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2010, s. 1-4. Podobne aj: CHEYETTE 1978, s. 146; FOURACRE, Paul. Space, Culture and Kingdoms in Early Medieval Europe. In LINEHAN, Peter – NELSON, Janet L. (eds.) *The Medieval World*. London : Routledge, 2001, s. 367, 370, 375; DAVIES 2003, s. 281.

⁷⁹ K tomu pozri: FRIED, Johannes. Der karolingische Herrschaftsverband im 9. Jh. zwischen „Kirche“ und „Königshaus“. In *Historische Zeitschrift*, 1982, roč. 235, s. 2-3, 10-13, 15-16, 37-38. K dôležitej otázke verejnej a súkromnej moci vo vzťahu k panovníkovi (*persona publica, potestas publica*) pozri: GIERKE 1922, s. 87-89; DAVIES 2003, s. 285, 291.

a povinnosť kráľa a jeho ľudí zachovávať pozitívne právo, za ktoré boli zodpovední.⁸⁰ Podobne ako iní historici, aj on hľadal ďalšie významové zmienky o tomto slove v stredovekých prameňoch. Dôležité je jeho zistenie, že *status* sa nikdy nepoužíval v modernom slova zmysle na vyjadrenie geografickej alebo politickej jednotky. Demonštroval to na jednoduchom príklade. Dnes by sme napr. povedali: „*Všetko pre blaho štátu*“, ale stredoveký vládca by hovoril skôr o stave kráľovstva alebo spoločenstva, ako o *status regni* alebo *status res publicae*.⁸¹

Predstavu štátu, vývoj latinského termínu *status* a jeho obsahový význam skúmal aj taliansky filozof a historik Alessandro Passerin d' Entrèves (1902 – 1985). Vo svojej práci *The Notion of the State* z roku 1967 hovoril o troch základných zložkách, ktoré sú dôležité na pochopenie politického vývoja štátu.⁸² Išlo o silu, moc a autoritu, alebo inak povedané o donucovanie, zákonnosť a legitimitu v politických inštitúciách. Čo je však oveľa dôležitejšie, termín štát považoval za neologizmus, a preto ho pri úvahách o vývoji politických teórií zámerne používal ako neurčité slovo s jasným moderným významom. V rozličných obdobiach sa totiž politické útvary označovali úplne inými termínmi: *polis*, *res publica*, *civitas* a *regnum*. Kládne si otázku, prečo antickí a stredovekí filozofi alebo vzdelanci používali iné slová (namiesto dnes široko preferovaného štát), keď hovorili o vtedajších politických záležitostiach.⁸³ Odpoveď nachádza v dvoch hlavných príčinách. Prvou je, že situácia, na ktorú tieto termíny odkazujú, bola úplne odlišná v obdobiach, keď boli aktívne používané. Porovnáva napríklad grécku a rímsku politickú prax. Na rozdiel od gréckych *polis* ako malých a uzavretých útvarov, zaviedli Rimania do „rodiacej sa modernej predstavy štátu“ nový, gréckemu mysleniu neznámy rozmer. Bol ním právny prvok. *Ius* sa stal od tohto obdobia typickou črtou aj pre nasledujúce politické združenia. Rímsky politický horizont (*res publica* ako prirodzená podstata formujúceho sa *ius positivum*) bol iný preto, lebo už vychádzal z univerzálneho rámca fungovania rozsiahlej ríše – veľkého politického útvaru a regulácie ľudskej spoločnosti v zhode s rímskym právom.⁸⁴

⁸⁰ POWICKE 1936, s. 5-6, 6-7; GIERKE 1922, s. 61-67, 67-73, 83, 87, 95; CHEYETTE 1978, s. 162-163; BROWN 1974, s. 1072; NELSON, Janet L. Kingship and empire in the Carolingian world. In MCKITTERICK, Rosamond (ed.) *Carolingian culture : Emulation and innovation*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993, s. 67. K tomu pozri: JONG, Mayke de. The state of the church : Ecclesia and early medieval state formation. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 252-254; REYNOLDS 1997, s. 115-116; INNES 2000, s. 255-257.

⁸¹ POWICKE 1936, s. 9-10; FRIED 1982, s. 2-3, 10-13, 15-16, 37-38; REUTER, Timothy. Assembly politics in western Europe from the eighth century to the twelfth. In *Medieval Politics*, s. 206-207; GEARY 2013, s. 43-45.

⁸² D'ENTREVES, Alexander Passerin. *The Notion of the State : An Introduction to Political Theory*. Oxford : Oxford University Press, 1969, 233 s.

⁸³ K tomu pozri: GIERKE 1922, s. 96-97; ABRAMS 1988, s. 66-68; CHEYETTE 1978, s. 156-157, 168; NELSON 2006, s. 17-25; DAVIES 2003, s. 285. Starší autori si mysleli, že štát v stredoveku existoval, mal len plno iných významov. KELLER 2009, s. 131.

⁸⁴ WORMALD 2006, s. 187; NELSON 2006, s. 14-25, 25-30, 107-108; WOOD 2008, s. 16-21, 22-23.

Napr. už sv. Augustín na označenie politických záležitostí používal rôzne termíny, ako *res publica*, *civitas*, *regnum*, ale významovo ich chápal takmer identicky.⁸⁵ Všetky sa veľmi často vyskytovali aj v prácach stredovekých vzdelancov, avšak už s jasne odlišnými významami podľa rôznych kontextov, v ktorých boli používané vo vzťahu k rozličným podobám politického usporiadania.⁸⁶ Tak napríklad v stredovekom „politickom jazyku“ slovo *civitas* zvyčajne označovalo dôležité samosprávne mestá, ktoré mali antický pôvod (prevažne v Itálii).⁸⁷ Inde (napr. vo Franskej ríši) sa tento termín často používal pre ranostredovekú pevnosť/hrad alebo územnosprávnu jednotku/región.⁸⁸ *Regnum* bol zase používaný na pomenovanie regionálnych monarchií (kráľovstvá, kniežatstvá, vojvodstvá, grófstva a pod.) v priebehu ich vývoja počas celého stredoveku. Išlo o najrozšírenejší termín na označenie svetskej politickej moci na istom území.⁸⁹ Na druhej strane *res publica* bola vyhradená vo väčšine prípadov na opísanie širšieho spoločenstva, napr. *res publica Christiana*, a len podľa kontextu sa dalo stanoviť, či toto spoločenstvo bola cirkev, alebo išlo o svetskú ríšu.⁹⁰ Keďže slovo štát bolo pre stredovekú spoločnosť úplne neznáme, používali sa iné termíny na označenie politicko-mocenských útvarov.⁹¹ Termín *status* ešte nezískal svoj dnešný moderný význam. V rôznych európskych jazykoch sa tak stalo len v pomerne nedávnom období.⁹²

Passerin d' Entrèves hľadal v stredovekých prameňoch aj zmienky, ktoré by mohli naznačovať vznikanie predstavy budúceho moderného štátu. Jeden z dokladov, podľa jeho názoru, našiel v stredovekej fráze, ktorá vychádzala z Aristotela: *communitas perfecta et sibi sufficiens*.⁹³ Politická organizácia moderného štátu však bola v mnohých ohľadoch odlišná

⁸⁵ FRIED 1982, s. 5-6. Slovo *civitas* niekedy chápal alebo prekladal aj ako *civitas vel regnum*, *civitas vel gens*, *civitas vel provincia*. REYNOLDS, Susan. *Before Eminent Domain : Toward a History of Expropriation of Land for the Common Good*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 2003, s. 127.

⁸⁶ GIERKE 1922, s. 96-97; NELSON 2006, s. 33-34; NELSON 1993, s. 79-80.

⁸⁷ K tomu pozri: WICKHAM, Chris. *Early Medieval Italy : Central Power and Local Society 400 – 1000*. London ; Basingstoke : Macmillan Press, 1981, s. 80-92; REYNOLDS 1997, s. 119; MURRAY, Alexander C. „*Pax et disciplina*“ : Roman public law and the Merovingian State. In NOBLE, Thomas F. X. (ed.) *From roman provinces to medieval kingdoms* (ďalej *From roman provinces*). London ; New York : Routledge, 2006, s. 314-321.

⁸⁸ ROSSIGNOL, Sébastien. *Civitas* in Early Medieval Central Europe – Stronghold or District? In *The Medieval History Journal*, 2011, roč. 14, č. 1, s. 71-93; NELSON 2006, s. 49.

⁸⁹ GIERKE 1922, s. 30-31, 34-35, 35-36; DAVIES 2009, s. 169-170; THACKER, Alan. *Peculiaris Patronus Noster* : The Saint as Patron of the State in the Early Middle Ages. In MADDICOTT, J. R. – PALLISER, D. M. (eds.) *The Medieval State : Essays presented to James Campbell*. London : Hambledon Press, 2000, s. 1-2.

⁹⁰ SCHRAMM, Percy Ernst. *Sacerdotium und Regnum im Austausch ihrer Vorrechte : Eine Skizze der Entwicklung zur Beleuchtung des „Dictatus papae“ Gregors VII*. In *Studi gregoriani per la storia di Gregorio VII e della riforma gregoriana*, 1947, roč. 2, s. 423-425; FRIED 1982, s. 2-3, 10-13, 15-16, 20-21, 23-26, 37-38; THACKER 2000, s. 3-4; INNES 2000, s. 256; NELSON 2006, s. 31-33, 37-38, 41, 44-46, 48; REYNOLDS 2003, s. 21-23, 113-114, 127. Termín *res publica* mohol byť niekedy použitý na označenie kráľovskej pokladnice alebo komory (*fiscus*). NELSON 1993, s. 64.

⁹¹ K tomu pozri: REYNOLDS 1997, s. 112.

⁹² BRUNKHORST, 2009, s. 72.

⁹³ D'ENTREVES 1969, s. 30.

od tej, ktorú poznali a vedeli si predstaviť vzdelanci v antike alebo v stredoveku. V zhode s filológmi tvrdí, že latinské slovo *status* pôvodne označovalo stav, postavenie, pozíciu alebo spôsob existencie. Prvý náznak jeho použitia v politickom zmysle je možné nájsť v stredovekej latinčine. *Status* sa totiž niekedy objavuje ako ekvivalent k prosperite, blahu cirkvi, ríše alebo kráľovstva ako *precari pro statu ecclesiae/regni, tractate de statu ecclesiae/populi christiani*.⁹⁴ Bádateľia, ktorí napriek spomenutým výhradám používajú toto slovo s jasným moderným významom, ignorujú tým podstatné odlišnosti, ktoré existujú medzi politickými štruktúrami minulých období a dneškom. Preto keď hovoríme o štáte, odkazujúc pritom na *polis, res publica Romana* alebo dajme tomu stredoveký *communitas perfecta*, ochudobňujeme týmto nie len vlastný jazyk, ale strácame aj možnosť skúmať politické organizácie v ich rozmanitosti.⁹⁵

Nasledujúce príklady sú ilustráciou termínov, ktoré sa používali na pomenovanie kráľovskej alebo cisárskej vlády v stredovekých prameňoch. Napríklad franský dejepisec Nithard (795 – 845) vo svojom diele *Historiarum* podrobne zachytil rušné dejiny karolovskej ríše v prvej polovici 9. storočia. Súhlasil s biskupom, ktorý verejne odsúdil panovníka (Lothara) za chýbajúce znalosti, ako vládnuť politickému spoločenstvu (*scientiam gubernandi rem publicam*), a zároveň za nedostatok dobrej vôle pri jeho spravovaní (*bonae voluntatis in sua gubernatione*).⁹⁶ V roku 990 fleurský opát Abbo (945 – 1004) odporúčal v koncilných zákonoch kráľom Hugovi I. (987 – 996) a Róbertovi II. (987/996-1031), aby tak ako ich predkovia Karol Veľký a Ľudovít Pobožný zabezpečovali blaho politického spoločenstva a cirkvi (*dispensationem reipublicae et utilitatem ecclesiarum*).⁹⁷ Nakoniec aj Wipo z Burgundska (995 – 1048), kaplán rímskeho cisára Konráda II. (990 – 1039), v diele *Gesta Chuonardi* opísal nebezpečenstvá, ktoré v roku 1024 vážne sužovali politické spoločenstvo (Rímsko-nemeckú ríšu) po smrti cisára Henricha II. (1014 – 1024). Označil ho termínom *res publica* a pre územia, ktoré patrili pod jeho vládu, použil spojenie *totum regnum* alebo výstižnejšie slovo *imperium*.⁹⁸ Anglický historik Richard William Southern⁹⁹

⁹⁴ GIERKE 1922, s. 40-42, 96-97; CHEYETTE 1978, s. 150-151; WORMALD 2006, s. 187, 188-189. K tomu pozri: JONG 2009, s. 252-254; THACKER 2000, s. 3-4; NELSON 2006, s. 31-33, 37-38, 41, 44-46, 48.

⁹⁵ D'ENTREVES 1969, s. 28-29, 30-31; GEARY 2013, s. 43-45; BRUNKHORST 2009, s. 72.

⁹⁶ „...neque scientiam gubernandi rem publicam illum habere, nec quoddam vestigium bonae voluntatis in sua gubernatione quemlibet invenire posse ferebant.“ NITHARDI HIST. Lib. IV, Cap. 1, A. 842. Nithardi historiarum libri III. In *MGH : Scriptores (in Folio) 2*. PERTZ, Georgius H. (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1829, s. 668; NELSON 1993, s. 67; FRIED 1982, s. 20-21, 23-26, 37-38.

⁹⁷ „...Sed de externis quid loquor, et loquendo immoror, cum ad dispensationem reipublicae et utilitatem ecclesiarum tanta fuerit pietas ac prudentia Caroli, et filii eius Ludovici?“ De ministerio regis, Cap. III. Canones domini Abbonis abbatis. Sancti Abbonis Floriacensis abbatis collectio canonum. In *Patrologia Latina 139*. MIGNE, Jacques-Paul (ed.). Parisiis : Garnier, 1853, col. 477; NELSON, Janet L. Rulers and Government. In REUTER, Timothy (ed.) *The New Cambridge Medieval History : Volume 3., c. 900 – c. 1024*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 98.

⁹⁸ „Post imperatoris obitum res publica amisso patre tamquam desolata in brevi vacillare coepit...Ex qua re discordia pene totum regnum invasit...pro viribus rei publicae succurrebat et ad restaurationem imperii aciem ingenii mentisque sollicita consideratione dixerit.“ GESTA CHUONRADI IMP. Cap. 1. Wiponis opera. In

vo svojej známej práci *The Making of the Middle Ages* z roku 1953 tvrdil, že idea moderného štátu ako vyjadrenie organizovanej moci bola v ranom stredoveku málo rozšírená. V súvislosti s vládou stredovekého panovníka spomína známy list Hildeberta (1055 – 1133), arcibiskupa z Tours, z roku 1131 adresovaný mladému vojvodovi z Anjou. Na označenie svetskej správy použil latinský termín *administrationis* a na abstraktné vyjadrenie politickej moci a vlády na vojvodovom území zase termín *rei publicae*, ktorý Southern prekladá ako štát.¹⁰⁰ V prameňoch sa sporadicky objavujú aj prípady, keď vedľa všeobecne rozšíreného *regnum* a *res publica* niektorý stredoveký vzdelanec používal aj termín monarchia. Napríklad Dudo zo Saint-Quentin (cca. 965 – 1043) označoval začiatkom 11. storočia v práci *Gesta Normannorum* normandské vojvodstvo niekedy ako *monarchia*.¹⁰¹ Historici píšuci o stredovekých politických útvaroch často spomínajú známu „definíciu“ politického zriadenia, ktorá pochádza zo začiatku 14. storočia z územia dnešného Francúzska a vyzdvihuje postavenie kráľa a jeho verejný prospech: „[V]šetko, čo sa nachádza v rámci hraníc jeho kráľovstva, patrí pánovi kráľovi vzhľadom na ochranu (protectio) a najvyššiu súdnu právomoc a nadvládu (jurisdictio et dominantio), a tiež vzhľadom na skutočnosť, že kráľ môže dať, získať a užívať majetok jednotlivých vecí v mene verejnej užitočnosti/služby a obrany svojho kráľovstva (causa publicae utilitatis et defensionis regni sui).“¹⁰²

Cambridgeská škola a Begriffsgeschichte

Anglický historik a politológ Quentin Skinner, jeden zo zakladateľov známej Cambridgekej školy, hľadal v dôležitých textoch politického myslenia z neskorého stredoveku a raného novoveku doklady naznačujúce niečo o procesoch, ktoré by sa týkali vytvárania moderného konceptu štátu. Vo svojich prácach sa síce zaoberal aj stredovekom (prevažne 14. storočím), ale oveľa viac sa sústredil na renesančné obdobie. Konštatoval, podobne ako vyššie spomínaní bádatelia, že latinské slovo *status* používané v rozličných obdobiach malo rôzne významy.¹⁰³ V stredoveku však ešte neoznačovalo to, čo sa až neskôr spájalo

---

MGH : Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 61. BRESSLAU, Harry (ed.). Hannoverae ; Lipsiae : Hahniani, 1915, s. 9; NELSON 1993, s. 78; REUTER, Timothy. King, nobles, others: "base" and "superstructure" in the Ottonian period. In *Medieval Politics*, s. 310-311.

⁹⁹ CANTOR 1993, s. 337-370.

¹⁰⁰ SOUTHERN 1953, s. 60-61, 95, 128; BISSON 2009, s. 13.

¹⁰¹ HOLLISTER 1976, s. 211. V literatúre sa dnes často používa na označenie ranostredovekých politických útvarov aj termín monarchia alebo monarchistická vláda. GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 9-10. Ako feudálnu monarchiu nazýva prvú fázu vzniku štátu aj Cheyette. CHEYETTE 1978, s. 146; CHENGDAN 2010, s. 6683, 6685.

¹⁰² DUNBABIN, Jean. Government : Development, c. 1150 – c. 1450. In *Medieval Political Thought*, s. 490; STRAYER, Joseph R. Normandy and Languedoc. In *Speculum : A Journal of Medieval Studies*, 1969, roč. 44, č. 1, s. 11.

¹⁰³ SKINNER, Quentin. Meaning and Understanding in the History of Ideas. In *History and Theory*, 1969, roč. 8, č. 1, s. 14-23, 38; SKINNER, Quentin. *The Foundations of Modern Political Thought, Volume 1. : The Renaissance*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978, s. IX, 3-68; POHL 2006, s. 9-10; WOOD 2008,

s novým politickým usporiadaním, ktoré sa prejavilo aj zmenou jeho významu. Napr. Thomas Hobbes (1588 – 1679) vo svojej knihe *Leviathan* (1651) vychádzal už z novej predstavy štátu. Nehovoril o rôznych mocenských a sociálnych rozdieloch, ale iba o štáte, ktorý považoval za najvyššiu formu autority v záležitostiach svetskej vlády. Išlo o novú abstraktnú predstavu vtedajšej politiky, čo sa neskôr prejavilo zmenou významu tohto termínu v jednotlivých európskych jazykoch (*état, stato, Staat, state*). Skinnera zaujímajú hlavne okolnosti, na základe ktorých tieto tzv. lingvistické abstrakčné transformácie vznikali.¹⁰⁴ Tvrdí, že v 14. storočí sa lat. termín *status* používal aj v rámci rôznych politických kontextov. Objavuje sa v tomto význame od druhej polovice 14. storočia prevažne v kronikách z francúzskeho a anglického prostredia. Konkrétne išlo o majestátnosť postavenia vládca (*status*), ktorá patrila hlavne kráľovi ako vonkajšia reprezentácia jeho osobnej a najvyššej moci spolu s množstvom črt charismatickej panovníckej vlády. Neskôr sa k tomu významu pridal aj ďalší rozmer vyjadrujúci blaho alebo dobro kráľa, respektíve jeho kráľovstva. V tomto období mal však ešte stále všeobecný význam – postavenie, pozícia a stav. Ako som už spomenul vyššie, vo vzťahu k panovníkovi sa týmto slovom vyjadroval jeho vysoký status-majestát (*status regis*) a vôbec nesúvisel s modernou predstavou štátu.¹⁰⁵

John G. A. Pocock, ďalší predstaviteľ Cambridgeskej školy, sa okrem výskumu jazyka a politického myslenia v minulosti dotkol aj predstavy štátu. Tvrdí, že v prípade vzniku moderného konceptu štátu ide v skutočnosti skôr o históriu rôznych zaužívaných spôsobov bežného používania slov *Staat, état, estate, stato* v jednotlivých jazykoch. Uvedené slová by sa však nemali používať pri každej príležitosti a v akomkoľvek význame, keď hovoríme

---

s. 7-8, 10; ARNOLD 2008, s. 81-82; DAVIES 2003, s. 280, 291, 293. Aj Ernst H. Kantorowicz sa podrobne zaoberal fungovaním stredovekých útvarov a stredovekým politickým myslením (napr. kráľovský majestát) pred vznikom moderného štátu. Termín štát tiež vnímal ako lingvistický problém. Zaujímalo ho, kedy latinský termín *status* získal nový význam pomenovania abstraktnej politickej jednotky. KANTOROWICZ, Ernst H. *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton ; New Jersey : Princeton University Press, 1956, s. 136, 157, 271, 362-363; JUSSEN, Bernhard. *The Kings's Two Bodies Today*. In *Representations*, 2009, roč. 106, č. 1, s. 105-106, 107-110. O ňom pozri: CANTOR 1993, s. 112-117.

¹⁰⁴ K tomu pozri: SCHRAMM, Percy Ernst. Die Geschichte des mittelalterlichen Herrschertums im Lichte der Herrschaftszeichen. In *Historische Zeitschrift*, 1954, č. 178, s. 3-4, 11-12; CHEYETTE 1978, s. 146-147; BROWN 1974, s. 1079-1080; DAVIES 2003, s. 291, 293.

¹⁰⁵ SKINNER, Quentin. The State. In BALL, Terence – FARR, James – HANSON, Russell L. (eds.) *Political innovation and conceptual change*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995, s. 90-93, 95; SKINNER, Quentin. A Genealogy of the Modern State. In *Proceedings of the British Academy*, 2009, roč. 162, s. 325-364; SKINNER Quentin. *O státě*. JINEK, Jakub (Trans). Praha : Oikoymenh, 2012, s. 7-8, 10-14, 16-18, 23, 25, 32-34, 37, 40-41, 45-46, 48, 50, 55-103; CHEYETTE 1978, s. 163; NELSON 2006, s. 129-130; NELSON 1999, s. 98, 101; CHENGDAN 2010, s. 6683; REUTER 2006a, s. 206-207. Nedávno aj Mark Ormrod upozornil na nutnosť sledovať zložitosti jazyka, ktorý sa používal v stredoveku. Poukázal na posun „jazyka kráľovskej vlády“ v 14. storočí v Anglicku, ktorý vychádzal z latinčiny a francúzštiny, pre politickú konštrukciu špecifického vzťahu medzi kráľom a parlamentom. ORMROD, Mark W. The Use of English : Language, Law, and Political Culture in Fourteenth-Century England. In *Speculum*, 2003, roč. 78, č. 3, s. 750-787; ARNOLD 2008, s. 81-82.

o koncepte štátu. Dôvodom sú hlavne rôzne jazykové zvyky a rečové akty, ktorých rozmanitosť sa ešte netýkala konkrétnej predstavy moderného štátu (tak ako na to upozornil Q. Skinner). Pestrosť termínov týkajúcich sa predstavy moderného štátu zreteľne poukazuje na diverzitu lingvistických a historických kontextov. Je príliš riskantné pripisovať istému konceptu alebo jeho rôznym variáciám dnešné významové obsahy, kdekoľvek sa objavia v historickom zázname. Historické termíny ako napr. grécky *polis*, čínsky *kuo*, latinský *civitas*, *imperium* alebo *res publica*, ranonovoveký anglický *commonwealth*, florentský *stato*, francúzsky *état* alebo anglický *estate* sa veľmi často prekladajú jednoducho slovom štát. Vo väčšine prípadov ľudia, ktorí v minulosti používali tieto slová, vôbec nemali na mysli predstavu štátu v dnešnej podobe. Je preto správne všetky spomenuté slová prekladať ako štát? Kde sa v minulosti nachádzajú a kde sú zaznamenané „dejiny predstavy o štáte“? Odpoveď na tieto otázky je podľa J. G. A. Pococka nutné hľadať v historických podmienkach, v ktorých sa tieto termíny bežne používali. Môžeme hovoriť o „časovej stope“ lokálnych špecifik historických prejavov, ktoré nepretržite zamestnávali jazyk vo vzťahu k postupným terminologickým zmenám, ktoré dnes umožňujú historikom stanoviť vývoj pojmového správania v minulosti na základe používania jazyka a jeho dôsledkov vo vytváraní novej predstavy štátu.¹⁰⁶

Významným autorom spomenutého historiografického smeru (konceptuálnej histórie) *Begriffsgeschichte* bol aj nemecký historik Reinhart Koselleck (1923 – 2006), ktorý – podobne ako Q. Skinner a J. G. A. Pocock – považuje každý jazyk alebo rečový prejav za jedinečný jav. Je dôležité si uvedomiť, že v prípade všetkých konceptov ide o osobité jazykové akty, ktoré vznikli a fungovali v rámci istého historického kontextu a nemôžu sa znovu zopakovať. Napr. predstava *politeia* nemôže byť oddelená od skúseností a zvykov „občanov“ v gréckom *polis*. Chápanie antickej *res publica* je zase závislé od politického poriadku, ktorý existoval len v republikánskom Ríme. R. Koselleck tvrdí, že z metodologického hľadiska je epistemologický purizmus nutný pre akúkoľvek analýzu prispôsobovania jazyka kontextu, v ktorom fungoval.¹⁰⁷ Dôležitý je jeho prínos v sledovaní zmien rôznych starších konceptov, ktoré vychádzali z nových politických potrieb spoločnosti. Napr. demokracia, tak ako sa pôvodne chápala v gréckom *polis*, bola v priebehu 18. storočia upravená na vyjadrenie novej organizačnej formy typickej pre moderné štáty a ich sociálne dôsledky. Platí to presne aj na používanie termínu štát v dnešnom slova zmysle ako neadekvátne označenie predstavy moderného štátu v minulosti. Ide totiž o termín odzrkadľujúci modernú politickú situáciu z 19. storočia, preto ho treba chápať v novom historickom kontexte. Podobne ako Q. Skinner alebo J. R. Streyer však tvrdí, že

¹⁰⁶ POCOCK, John G. A. Concepts and Discourses : A Difference in Culture? : Comment on a Paper by Melvin Richter. In *The Meaning*, s. 53-55; DAVIES 2003, s. 291, 293.

¹⁰⁷ KOSELLECK, Reinhart. A Response to Comments on the *Geschichtliche Grundbegriffe*. In *The Meaning*, s. 62.

termín štát sa v politickej rovine objavuje už vo vrcholnom stredoveku (Francúzsko, Anglicko).¹⁰⁸ Pri svojich úvahách, porovnávaní, vývine a zmenách termínov vo vzťahu k štátu často vychádzal z antiky, ale stredovekému obdobiu nevenoval až takú pozornosť. Podrobnejšie skúmal významový posun latinského slova *status* a nemeckého *Staat* v 18. a 19. storočí. Konštatuje, že ešte v týchto obdobiach mal stále hlavný význam stav, postavenie, pozícia (*rank, honour, office, order, état*). Nemecké slovo *Staat* v 18. – 19. storočí označovalo postavenie vládcu/kniežaťa (*der Stand des Fürsten war sein Staat*) a až neskôr tento výraz nadobudol význam, ktorý v sebe spájal všetky záležitosti týkajúce sa už moderného štátu, ako boli zákonodarstvo, financie, dane, školstvo, cirkev a armáda.¹⁰⁹

Z tradícií starších právnych historikov najnovšie vychádza aj anglický medievista Alan Harding. Vo svojej práci *Medieval Law and the Foundations of the State* sa podobne ako jeho predchodcovia zaoberá politickými ideami a vývojom právnych systémov, ktoré boli ovplyvnené dobovými politickými mysliteľmi a vzdelancami. Hlavný dôraz kladie na 11. – 12. storočie, keď došlo k výraznému vývoju stredovekých inštitúcií. Následne v priebehu vrcholného stredoveku sa najmä vo Francúzsku a Anglicku prostredníctvom budovania centralizovanej administrácie vytvoril kvalitatívne nový politický systém. Ich správne a politické štruktúry sa považujú za základ, na ktorom stojí moderný koncept štátu.¹¹⁰ Išlo o veľmi dôležité obdobie poznačené výraznou premenou spoločnosti (v ekonomike, demografii, poľnohospodárstve, „technických inováciách“, politickom myslení a pod.), ale aj vznikom nových politických útvarov, ktoré vychádzali z predchádzajúcich kráľovských tradícií.¹¹¹

Niekedy sa toto prelomové obdobie zvykne označovať ako „feudálna revolúcia“. V západnej Európe sa spomenuté zmeny postupne objavovali okolo roku 1000 a úplne sa rozvinuli v priebehu 11. – 12. storočia. Vznikali aj preklady prác Aristotela do latinčiny (hlavne Etika a Politika), ktoré spôsobili v politickom myslení teoretickú rozmanitosť, ktorá predtým nebola v takej miere známa. Jeho práce boli novým zdrojom aj pri uvažovaní o politickom usporiadaní.¹¹² Prejavilo sa to aj v odlišných zdôvodneniach presadzovania moci, spôsobu vládnutia a funkčnom odstupňovaní¹¹³ výkonu práva, ktoré bolo centrali-

¹⁰⁸ KOSELLECK, Reinhart. *Futures Past on the Semantics of Historical Time*. New York : Columbia University Press, 2004, s. XII-XIV, 16, 83-84, 91-92.

¹⁰⁹ KOSELLECK, Reinhart. *Begriffsgeschichten : Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2006, s. 64-66, 88, 91, 332-333, 374-375.

¹¹⁰ SOUTHERN, Richard W. *The Making of the Middle Ages*. New Haven : Yale University Press, 1953, s. 88, 188; ERTMAN 1997, s. 30-31; BROWN 1974, s. 1066; KRIEKEN 1990, s. 4-5, 9-10; TILLY 1975a, s. 22-24; STRAYER 1967, s. 65; REYNOLDS 1997, s. 116-117, 120-121; DOWNING 1989, s. 214, 216-217, 220-225; CHENGDAN 2010, s. 6684-6685; WOOD 2008, s. 12-14.

¹¹¹ ERTMAN 1997, s. 23, 26, 50-51, 55.

¹¹² GIERKE 1922, s. 30-31, 96-97; CHEYETTE 1978, s. 145; ERTMAN 1997, s. 36-37, 60-61, 78-80; NOBLE 2012, s. 2, 4-5, 7; WOOD 2008, s. 191-192; DUNBABIN 2007, s. 482-493; DAVIES 2003, s. 284.

¹¹³ BISSON, Thomas N. The „Feudal Revolution“. In *Past & Present*, 1994, roč. 142, s. 6-9, 12, 41.

zované okolo plne vyvinutého systému súdnych dvorov. Vznikajú stredoveké univerzity, kde pôsobila už vzdelaná vrstva profesionálnych teoretikov práva. Rástla dôležitosť rímskeho práva a jeho vyučovania. Vznik „prvého moderného štátu“ nemal však podobu teritoriálneho národného štátu, ale išlo skôr o „univerzálny štát cirkvi“ s dobre fungujúcou administráciou. Touto cirkevnou organizáciou boli do istej miery inšpirované aj pomaly sa rozvíjajúce územne definované kráľovstvá a republiky v „mestských štátoch“. Kopírovali sa jej administratívne modely, ktoré slúžili ako predloha pri organizovaní svetských politických útvarov.¹¹⁴

A. Harding sa zaoberal aj vývojom *modernen Staatsbegriffe* z obdobia neskorého stredoveku na základe prameňov zo západnej Európy. Všimol si aj latinské slovo *status* a jeho používanie v právnych a administratívnych dokumentoch (*status* monarchie). Tvrdí, že termíny *status*, *état*, *estate*¹¹⁵ boli bádateľmi dlhodobo podceňované. Tí sa snažili len jednoducho osvetliť „štátnu tradíciu“, pričom ich používali nedôsledne.¹¹⁶ Myslí si, že v priebehu vznikania „stredovekého štátu“ bol v právnom kontexte termín *status* chápaný v dvoch významoch: 1. vládca alebo jeho politické zriadenie, 2. ríša/kráľovstvo alebo politické spoločenstvo.¹¹⁷ Význam a obsah dnešného slova štát sa teda úplne odlišuje od stredovekého chápania termínu *status*. Neexistuje tu preto žiadna významová kontinuita slova.¹¹⁸

Herrschaft a lordship

Pri definovaní politických útvarov v ranom stredoveku neexistovali historické kategórie, ktoré by boli terminologickým ekvivalentom k modernému štátu, preto sa dnešný výskum netýka len spomenutého *status*,¹¹⁹ ale aj významového obsahu latinských slov *regnum*,¹²⁰

¹¹⁴ GIERKE 1922, s. 9-21; BRUNKHORST 2009, s. 72-73, 75; TAYLOR 2010, s. 1113, 1115-1116; FOURACRE 2001, s. 371-373; CLANCHY 2002, s. 69-70; NOBLE 2012, s. 1-14; WOOD 2008, s. 16-21, 24, 164-16, 177-186; LECAIN 2013, s. 94-95, 98, 101-102, 104. K tomu pozri: ERTMAN 1997, s. 25-28, 55-56, 78; NELSON 1995, s. 389-392; NELSON 1999, s. 105, 120.

¹¹⁵ SKINNER 2009, s. 325; D'ENTREVES 1969, s. 31.

¹¹⁶ ABRAMS 1988, s. 59-61, 63.

¹¹⁷ K tomu pozri: GIERKE 1922, s. 67-73, 8, 95.

¹¹⁸ HARDING, Alan. *Medieval Law and the Foundations of the State*. New York : Oxford University Press, 2002, s. 1-9; WORMALD 2006, s. 188-189; ARCE, Javier. The Visigoths in Spain : Old and new historical problems. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 40. K tomu pozri: SKINNER 2009, s. 325; DAVIES 2003, s. 280-281, 284, 287, 289. Aj britský historik Robert J. W. Evans poukázal na to, že predtým ako v Habsburskej monarchii vznikla predstava „štátu“, neexistovali tam žiadne diela, ktoré by sa týkali štátu z historického alebo akéhokoľvek iného hľadiska. Koncom 18. storočia mal totiž nemecký termín *Staat* dva významy: ekvivalent k *Stand* alebo *status* a ekvivalent k *Etat*. Často pritom išlo aj o stotožnenie s *Hofstaat*, teda s dvorom panovníka či dynastie. Situácia sa zmenila až na začiatku 19. storočia, keď podľa Evansa možno, v prípade strednej Európy hovoriť už o modernom štáte. EVANS 1993, s. 203-204; GROSSI 2010, s. 1-4.

¹¹⁹ POHL 2006, s. 9-16; GOETZ 2006, s. 41, 44-45; SCHIEFFER 2009, s. 46; POHL, Walter. *Regnum und gens*. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 435-450; POHL 2008b, s. 142-146.

¹²⁰ MEYER, Christoph H. F. Zum Streit um den Staat im frühen Mittelalter. In *Rechtsgeschichte : Zeitschrift des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte*, 2010, roč. 17, s. 165-166. K termínu *regnum* a jeho používaniu v 10. – 11. storočí aj na politické útvary, ktoré neboli kráľovstvami, na príklade Norman-

res publica, imperium a ecclesia.¹²¹ V nemeckej historiografii sa napríklad dobový latinský termín *res publica*, ktorý používal Notker zo St. Gallen (840 – 912), autor diela *Gesta Caroli Magni*, tradične prekladá ako *Herrschaft*, respektíve *Herrschaftsverband*.¹²² Tu je istá podobnosť so starším termínom T. Mayera (*Personenverbandsstaat*) s tým rozdielom, že pre toto historické obdobie použil anachronický termín *Staat*. Podľa nemeckého medievistu Hansa-Wernera Goetza bolo v karolovskom období vykonávanie moci (*Herrschaftspraxis*) úzko previazané so sieťou inštitúcií („úrady“ a cirkev),¹²³ osobnými zväzkami, „vládou v sedle“ – *Reisekönigtum/Itinerant Kingship* a politickými rozhodnutiami, ktoré boli dosahované konsenzom kráľa a jeho vplyvných stúpcov (*konsensuale Herrschaft*).¹²⁴ Tieto zväzky vymedzujúce sociálny poriadok neboli stanovené jednotným „feudálnym systémom“ (vazali a lénnici) alebo „feudálnymi“ štruktúrami, ale skôr rôznosťou osobných a panských vzťahov (*seigneurial/manorialism/Grundherrschaft*: socioekonomický systém teritoriálnych panstiev v stredoveku). Veľmi dôležité boli politické rituály a reprezentácia panovníka alebo iných mocných ľudí vykonávané cez symbolické prejavy počas verejných akcií. Symbolika moci bola politická a religiózna.¹²⁵ V anglosaskej historiografii sa ako

---

die, Francúzsko a Anglicko, pozri: HOLLISTER, Warren. Normandy, France and the Anglo-Norman Regnum. In *Speculum*, 1976, roč. 51, č. 2, s. 211-212.

¹²¹ GIERKE 1922, s. 96-97; JONG 2009, s. 252-254. K ranostredovekej cirkvi ako dobre organizovanej inštitúcii pozri: NOBLE, Thomas F. X. The Christian Church as an institution. In NOBLE, Thomas F. X. – SMITH, Julia M. H. (eds.) *Early Medieval Christianities, c. 600 – c. 1100 : The Cambridge History of Christianity, Volume 3*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008, s. 249-274; DUNBABIN 2007, s. 479-481.

¹²² MacLEAN, Simon. *Kingship and Politics in the Late Ninth Century : Charles the Fat and The end of the Carolingian Empire*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, s. 152; GOETZ 2006, s. 47-50; KELLER 2009, s. 113-117; BOSL 1981, s. 7; MEYER 2010, s. 165, 168, 171-172; KOSELLECK 2006, s. 374-375. Zaujímavé pohľady na panovníka a uplatňovanie práva v stredovekej spoločnosti je možné nájsť aj u Hinkmara z Remeša (806 – 882). NELSON, Janet L. Kingship, Law and Liturgy in political Thought of Hincmar of Rheims. In NELSON, Janet L. (ed.) *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*. London ; Ronceverte : The Hambledon Press, 1986, s. 133-171; DAVIES 2003, s. 285.

¹²³ K tomu pozri: FRIED 1982, s. 1-43; NELSON 1995, s. 389-392, 414, 422, 424. K postaveniu cirkvi v spojitosti s vládou Otovcov a sálskej dynastie pozri: REUTER, Timothy. The „Imperial Church System“ of the Ottonian and Salian Rulers : A Reconsideration. In *The Journal of Ecclesiastical History*, 1982, roč. 33, č. 3, s. 347-374.

¹²⁴ ERTMAN 1997, s. 7-8, 30, 41-44; NELSON 1995, s. 407-408, 410-412, 416-417, 426, 429-430; NELSON 1993, s. 62-63.

¹²⁵ GOETZ, Hans-Werner. „Herrschaft“ in der karolingischen Welt : Erwartungen und Verwirklichung, Repräsentation und Symbolik. In FERNÁNDEZ, Francisco Javier – VALDÉS, César García de Castro (eds.) *Territorio, Sociedad y Poder Anejo 2. : Symposium Internacional : Poder y simbología en la Europa, Siglos VIII. – X*. Oviedo : Universidad de Oviedo, 2009, s. 159-180; ARNOLD 2008, s. 88-103; WICKHAM, Chris. *Framing the Early Middle Ages : Europe and the Mediterranean, 400 – 800*. Oxford : Oxford University Press, 2005, s. 199. K podobným záverom došli aj iní historici: BACHRACH, David. Exercise of royal power in early medieval Europe : The case of Otto the Great 936 – 73. In *Early Medieval Europe*, 2009, roč. 7, č. 4, s. 394-395; HANSSON, Martin. The Medieval Aristocracy and the Social Use of Space. In GILCHRIST, Roberta – REYNOLDS, Andrew (eds.) *Reflections : 50 Years of Medieval Archaeology, 1957 – 2007*. Leeds : Maney Publishing, 2009, s. 435-438; INNES 2000, s. 261; BROWN 1974, s. 1085. Podrobne k podobám vlády, správy a mocenským prejavom za Otovcov pozri: LEYSER 1981, s. 721-753; TILLY 1975a, s. 20-22; DOWNING 1989, s. 214, 216-217; BOSHOF 1993, s. 1-2; FOURACRE 2001, s. 369; NELSON 1995, s. 429-430; NELSON

ekvivalent nemeckého *Herrschaft* často používa anglický termín *lordship* (lat. *dominium*, fran. *seigneurie*) na označenie panstva, distribúcie moci alebo vlády. Pri pokusoch o definovanie politických útvarov slúži na vyjadrenie podstaty stredovekej politickej moci. Poukazuje na osobný výkon moci a kontrolu závislých ľudí, ktorými mohli byť poddaní, rytieri alebo vazali hľadajúci upevnenie svojho postavenia. Teda variabilná štruktúra osobných a pozemkových vzťahov. *Lordship* je termín, ktorý vyjadruje mocenské prejavy oveľa lepšie ako predchádzajúce snahy o vyzdvihovanie jedinej mocenskej formy, pričom iné sa vôbec nebrali do úvahy. Vystihuje nielen podobu najvyššieho mocenského panstva odvodeného od Boha, ktorým disponovali pomazaní králi a cisári, ale zahŕňa aj celú škálu rôznorodých mocenských vzťahov medzi „pánom a jeho podriadeným (poddaným, vazalom atď.)“.¹²⁶ Americký medievista Thomas Bisson tvrdí, že v prípade raného stredoveku je oveľa vhodnejšie používať namiesto pojmu štátna moc/vláda (*government*) už spomenutý termín *lordship*, miesto politiky (*politics*) zase preferuje patrimoniálnu dominanciu/nadvládu (*patrimonial domination*) a nehovorí o administratívnej správe (*administration*), ale o moci (*power*).¹²⁷

Historici dlho predpokladali, že vznik byrokracie vymedzenej kráľom a jeho vernými mal vždy podobu „pracujúcich a platených služobníkov“. Považovali ju za rozumnú formu politickej organizácie, o ktorú sa vraj stredovekí vládcovia vždy snažili. Anglický medievista Matthew Innes ale tvrdí, že vládu a moc vyjadrovali skôr osobné vzťahy medzi aristokraciou a panovníkom. Z tohto dôvodu nie je korektné hovoriť o modernej predstave „štátnosti“, pretože politický systém v ranom stredoveku bol usporiadaný a vykonávaný inak, ako je to dnes.¹²⁸ V poslednom období sa u medievistov objavuje skepsa pri častom prízvukovaní maximálneho spôsobu organizácie vládnutia v ranostredovekých politických útvaroch. Americký historik Hans J. Hummer hovorí dokonca o „alternatívnej vízii minulosti“, ktorá zdôrazňuje menej formálne sprostredkovanie moci. Preto sa tradičný záujem o nadradené mocenské pôsobenie kráľov presúva už k lokálnemu kontextu moci. Teda od oficiálnej, inštitucionálnej a politickej histórie k miestnym zvykom, sieti príbuzenstva/rodovým vzťahom a uplatňovaní spravodlivosti na lokálnej úrovni. Podľa tohto prístupu sa moc uplatňovala rôznymi spôsobmi, a preto – ak chceme odhaliť fungovanie stredovekej spoločnosti – musíme vychádzať aj z lokálnych inštitúcií a postavenia predstaviteľov lokálnych mocí (*Landlordship*, *Grundherrschaft*). Pre zachovanie politického

---

1999, s. 105, 108, 110-113, 119. Územná moc sa teda neprejavovala len v absolútnej dominancii kráľa (*Königslandschaft*), ale aj aristokracie (*Adelslandschaft*). WICKHAM 2005, s. 193.

¹²⁶ DAVIES 2003, s. 295; REYNOLDS 2003, s. 554.

¹²⁷ BISSON, Thomas N. Medieval Lordship. In *Speculum*, 1995, roč. 70, č. 4, s. 743-759; BISSON 2009, s. 3, 13, 17, 21; YORKE 2009, s. 85-86; FOURACRE 2009, s. 295-297; HALL 2004, s. 8-9, 11, 18-19, 21-24; JONES 2000, s. 904; DAVIES 2003, s. 287.

¹²⁸ INNES 2000, s. 255; NELSON 1995, s. 413. K vývoju a zmenám stredovekej administrácie pozri: ERTMAN 1997, s. 77-83.

poriadku boli však vždy rozhodujúce vzájomné väzby medzi lokálnymi silami a kráľovskou autoritou (majestátom). Keďže abstraktný koncept vlády v ranom stredoveku neexistoval, výkon politiky treba skúmať analýzou lokálnych kontextov. Tento prístup lepšie odhalí tok kráľovskej moci, ktorý umožňovala a regulovala lokálna mocenská sieť. Vládovia a aristokracia raného stredoveku vytvárali a udržiavali súdržnosť politického poriadku, ktorý už nebol ani tak pozostatkom neskoro rímskych foriem, ani začiatkom „byrokratizácie“ vo vrcholnom stredoveku, ale skôr jedinečnou mocenskou realitou. Tento politický poriadok vyplýval z osobitného spolužitia rodinných/príbuzenských, cirkevných a kráľovských záujmov.¹²⁹ Ako uviedol anglický medievista Chris Wickham, aristokratické elity nemali ešte ani v 7. storočí jasnú právnu identitu. Dokladom je terminologická rôznosť a nejasnosť ich označovania vo franských zákonníkoch a kapitulároch, napr. *maiores, seniores, optimates, proceres, potentes, meliores*.¹³⁰

Ďalší anglický medievista Michael Clanchy si na rozdiel od všetkých spomenutých historikov zase myslí, že nie je až také dôležité, či monopol násilia označíme termínom štát, koruna alebo monarchia. Uvedomuje si, že termín štát nie je v anglickej historiografii vôbec nutný. Pýta sa, či existuje iná možnosť na opis pravidelnej kombinácie donucovania, charizmy a rutinizácie, ktoré boli Weberom charakterizované ako štát. Navrhuje, že tzv. „stredoveký štát“ v anglickom prostredí najlepšie vystihujú bezproblémové termíny koruna (*Crown*)¹³¹ alebo monarchia (*Monarchy*).¹³²

Stredoveké politické útvary, koncept moderného štátu a vedecké teórie

Keď skúmame stredovek, nemôžeme očakávať, že nájdeme taký typ komplexnej politickej moci, ktorou disponujú mocenské elity v moderných štátoch. Napríklad podľa F. M. Powicka môžeme hovoriť o štáte v dnešnom slova zmysle len vtedy, keď je autorita vládnej moci pevne upevnená nad skupinami ľudí alebo osobami a je vykonávaná na presne vymedzenom území.¹³³ Ďalšími všeobecne uznávanými kritériami, ktoré sa týkajú definície štátu, sú: trvalosť, územná stabilita, trvalé a neosobné inštitúcie, úplná autorita a lojalita.¹³⁴ V priebehu vývoja a postupných zmien politického usporiadania v Európe sa

¹²⁹ HUMMER 2005, s. 3, 5, 6-8; WORMALD 2005, s. 600-602; NELSON 1995, s. 395, 397-398; MacLEAN 2003, s. 75-80; DAVIES 2003, s. 289, 291.

¹³⁰ WICKHAM 2005, s. 184.

¹³¹ K politickej idei kráľovskej koruny pozri: KANTOROWICZ 1956, s. 336-383; SCHRAMM 1954, s. 3-24.

¹³² CLANCHY 2002, s. 70. K idei svätej koruny uhorského kráľovstva (*sacra corona regni Hungariae*) podrobne pozri: PÉTER, László. The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible. In *Slavonic and East European Review*, 2003, roč. 81, č. 3, s. 421-452.

¹³³ POWICKE 1936, s. 11.

¹³⁴ TILLY 1975a, s. 70; REYNOLDS 1997, s. 110-111, 118-119; CHEYETTE 1978, s. 147; WORMALD 2006, s. 180, 182-183; CHENG DAN 2010, s. 6683-6684; BRUNKHORST 2009, s. 66-67; CLANCHY 2002, s. 68. Sociológovia niekedy hovoria aj o tzv. „štátnom systéme“ ako o zoskupení inštitúcií politickej a výkonnej kontroly: vláda, administrácia, armáda a polícia, súdna zložka, subcentrálne vlády a parlamentné zhromaždenia. ABRAMS 1988, s. 71; ERTMAN 1997, s. 8.

dnes za najdôležitejšie znaky moderného štátu považujú: 1. (monopolná) kontrola prostriedkov násilia, 2. teritorialita, 3. zvrchovanosť, 4. ústavnosť, 5. neosobná moc, 6. verejná-štátna byrokracia, 7. autorita/legitimita, 8. štátne občianstvo, 9. zdanenie-daňový systém.¹³⁵

Podľa teórie vývoja štátu Henriho Claessena treba sledovať štyri zásady: spoločenské usporiadanie, ekonomický vývoj, typ legitimacy a stupeň byrokracie. Stredovekým politickým útvarom (*early states*) úplne chýbali alebo nemali v plnej miere vyvinuté také organizačné, legitimizačné a mocenské nástroje, akými disponovali neskoršie moderné štáty (*mature states*). Preto sa od seba značne odlišovali prevažne v ideológii a systéme vzťahov medzi mocou a ľuďmi. Najnovšie sa však k *developed state* radia niekedy aj politické útvary z neskorej antiky, stredoveku a raného novoveku. Niektoré z nich sa považujú už za centralizované štáty, ktoré boli dobre politicky organizované. Stredoveké útvary sa na základe regionálnych rozdielov, ich charakteru a vyspelosti považujú buď za *early states*, alebo *developed state*. V každom prípade sa vždy označujú ešte za „nekompletné štáty“ (*incomplete states*). Treba však povedať, že pri týchto jednotlivých vývojových modeloch sa nepochybuje o odlišnostiach jednotlivých typov štátu.¹³⁶

Z týchto modelov vývoja štátu pri úvahách o podobách politických útvarov v ranom stredoveku vychádza aj Ch. Wickham. Štát podľa neho určovali vzťahy medzi vlastníkom pôdy a poddanými (rolníkmi). Zdrojmi každého politického systému bola mocenská aktivita aristokracie pri presadzovaní svojej dominancie. Štáty sa od seba často líšili, a preto nemohlo ísť o integrované politické štruktúry. Rozlišuje tri druhy politického zriadenia: 1. Silné štáty: k nim radí Rímsku ríšu a jej byzantských a arabských dedičov, ktoré boli založené na zdanení a platenom vojsku ako nezávislom zdroji politickej moci. 2. Slabé štáty: predovšetkým významné Rímsko-germánske kráľovstvá, ako napr. franská Galia, longo-

¹³⁵ NELSON 2006, s. 5-26; DAVIES 2003, s. 284, 288.

¹³⁶ CLAESSEN 1984, s. 366-369; GRININ 2008, s. 67-68, 71-72; TILLY 1975a, s. 17-18, 26-27, 42-43; WORMALD 2006, s. 181-180; FOURACRE 2001, s. 367, 370, 375; WORMALD 2005, s. 600-602; NELSON 1995, s. 384-385; WICKHAM 2005, s. 339-379. Podľa tzv. neoevolucionistickej koncepcie, ktorej zástancami sú Henri Claessen, Peter Skalník a Leonid Grinin, išlo pri formovaní štátu o tri štádiá jeho vývoja. Od kmeňa cez načelníctvo až k modernému štátu. Štát podľa nich vznikol na určitom stupni vývoja, keď sa spoločnosť začína výraznejšie stratifikovať. Bolo preto potrebné zabezpečiť vládu a vlastníctvo dominantnej skupiny – spoločenskej elity. Zaviedli delenie vývinu štátu na tri etapy: raný, rozvinutý a zrelý štát. Rozdiely medzi nimi boli hlavne v zmene ideológie a systéme vzťahov medzi mocou a obyvateľmi. Pre typ tzv. raného štátu je podľa nich charakteristická nedostatočná centralizácia, nevyvinuté administratívne a politické sociálne štruktúry. Rozvinutý štát bol už taký politický útvar, ktorý bol dobre centralizovaný a kde existovala už jasná sociálna stratifikácia spoločnosti. Do tejto etapy nevyvinutého štátu radia obdobie neskorej antiky, stredoveku a raného novoveku. Zrelý štát je už štát industriálneho obdobia. Stredoveké politické útvary neboli podľa tejto teórie ešte zrelými štátmi (nekompletný politický útvar), ale v jednotlivých prípadoch išlo o raný alebo rozvinutý model. Neboli ešte definitívnymi štátmi, ale len akými predstupňami k dokonalosti. Mali síce už zavedený nevyhnutný stupeň istej administrácie a vykazovali niektoré atribúty „štátnosti“, ale neexistovala v nich profesionálna administrácia, vyvinutá byrokracia, kontrolný a represívny aparát, zdanenie, armáda a pod.

bardská Itália a vizigótske Španielsko. Nemali síce platené vojsko, ale prejavoval sa u nich silný zmysel pre verejnú moc zameranú na politickú legitimizáciu zdedenú z rímskeho sveta. 3. Predštátne systémy severných oblastí: ide o anglosaské, waleské, írské a dánske kráľovstvo, v ktorých bola kráľovská moc dlhodobo omnoho viac závislá od osobných vzťahov ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch. Wickham poukazuje na mocenské a správne odlišnosti medzi týmito tromi typmi štátov. Na rozdiel od mnohých medievalistov si však nemyslí, že termín štát je nevhodné používať na politické útvary v ranom stredoveku. Historici podľa neho neustále poukazujú na neformálne a osobné vzťahy, ktoré súviseli s výkonom všetkých druhov moci v tomto období a na podstatné nedostatky inštitucionalizácie politických procesov (aj v prípade vlády Karola Veľkého). Snaží sa preto stanoviť základné kritériá na porovnanie spomenutých politických zriadení a navrhuje uplatniť súbor parametrov (podľa H. Claessena, W. G. Runcimana) „ideálneho typu štátu“, medzi ktoré ráta: centralizáciu legitímneho vykonávania autority (súdnictvo a armáda); špecializáciu vládnych funkcií; verejnú moc vládneho systému ideologicky oddelenú od ovládaných a vládcov; nezávislé a stabilné zdroje pre panovníkov a stavovsky založený systém. Tieto parametre boli charakteristické pre silné a slabé politické zriadenia (rímske obdobie, ranostredoveké východné Stredomorie a rímsko-germánsky Západ). Napriek tomu, že v ranostredovekej západnej Európe sa lokálna moc nachádzala prakticky v rukách miestnych elít, ktoré mali legitímnu autoritu, boli v tomto období prepojené s verejným rozsahom moci. Takto charakterizuje hlavne rímsko-germánske kráľovstvá, a preto ich bez akýchkoľvek rozpakov nazýva štátmi.¹³⁷

Len na porovnanie spomeniem, ako v tejto veci uvažujú niektorí sociológovia. Anglický historický sociológ Walter G. Runciman pracovne stanovil tri odlišné formy politického usporiadania, pričom vychádzal aj zo starších vedeckých tradícií. Označil ich ako: patrimoniálna monarchia, feudálna monarchia a absolutistická alebo konštitučná monarchia.¹³⁸ Pre stredovek boli príznačné hlavne prvé dve. Veľmi zjednodušene povedané, v patrimoniálnej monarchii sa celá „ekonomika“ týkala zväčšovania príjmov kráľovského dvora, legitimita vychádzala z dedičnej postupnosti rodu¹³⁹ a tí, ktorí vykonávali príkazy vládcu, boli jeho osobnými služobníkmi. Moc v krajine bola silne závislá od jeho osobných kvalít. Pre postavenie „feudálneho monarchu“ (išlo o ľudí, ktorí disponovali svojou vlastnou mocou, teda nielen pomazaní králi, ale aj kniežatá, vojvodovia, magnáti/aristokracia, preláti a pod.), bolo zase charakteristické právo privlastniť si zisky a výnosy len zo svojho

¹³⁷ WICKHAM 2005, s. 56-58.

¹³⁸ K absolutistickej monarchii a jej vzniku v jednotlivých európskych krajinách pozri: ANDERSON, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. London : New Left Book, 1974, s. 15-42; ABRAMS 1988, s. 80-81; ERTMAN 1997, s. 6-7; NELSON 2006, s. 40-42.

¹³⁹ ERTMAN 1997, s. 8. K vytváraní kráľovských genealógií v ranom stredoveku pozri: DUMVILLE, David N. *Kingship, Genealogies and Regnal Lists*. In DUMVILLE, David N. (ed.) *Histories and Pseudo-histories of the Insular Middle Ages*. Aldershot : Variorum, 1990, s. 72-104.

vlastného panstva/domény. Jeho legitimita bola uznávaná iba do tej miery, do akej dokázal z ideologického hľadiska udržať jednotu a poriadok na svojom území a pre svojich ľudí bol prirodzeným zdrojom nielen reálnej, ale aj symbolickej moci. Donucovacie prostriedky na centrálnej úrovni ovládal vládca/kráľ iba v spolupráci s okolitými magnátmi/aristokraciou (*potentes*), ktorých postavenie sa vyznačovalo kontrolou ich vlastných závislých ľudí.¹⁴⁰

Zaujímavá a dodnes aktuálna je charakteristika „stredovekého štátu“ historického sociológa Michaela Manna, ktorú predstavil vo svojej knihe *The Sources of Social Power* z roku 1986. Jeho všeobecné tézy o formovaní štátov sú už dnes sčasti upravované alebo kritizované. Napriek tomu ide stále o akceptovateľné základné modely ich vzniku.¹⁴¹ Podľa M. Manna môžeme hovoriť o štáte len vtedy, keď obsahuje štyri hlavné zložky: **diferencovaný** súbor inštitúcií a personálu stelesňujúci **centralitu** v tom zmysle, že politické vzťahy sú rozširované navonok z centra a pokrývajú **územne vymedzený priestor**, nad ktorým vykonáva monopol **autoritatívnej tvorby pravidiel** opierajúci sa o monopol prostriedkov fyzického násillia.¹⁴² Formovanie štátu bola veľká inštitucionálna zmena, keď sa spoločenstvá založené na úzkom príbuzenstve premieňajú na usporiadané politické útvary okolo silnej moci reprezentovanej vládcom na istom území.¹⁴³ Tzv. „stredoveký štát“ bol podľa neho inštitúciou s obmedzenou mocou nad celým územím,¹⁴⁴ kde kráľova schopnosť vládnuť a spravovať kráľovstvo záviseli vo veľkej miere od spolupráce s jeho vernými (staršími, rodovou šľachtou, vazalmi a pod.). Vyznačuje sa preto značnou inštitucionálnou nestabilitou a nezrelosťou.¹⁴⁵ M. Mann si pritom uvedomuje, že ľudom je úplne prirodzená organizácia a riadenie spoločnosti, preto je ťažké určiť, kedy už ide o štát a kedy ešte nie. Nedá sa v tejto súvislosti presne stanoviť deliaca čiara, pretože išlo o dlhotrvajúce a pomalé kroky. Zmeny, ktoré nastali v organizácii týchto útvarov, mali jasný charakter transformačných procesov. Pre „ranostredoveký štát“ bola príznačná nezrelosť, pretože spoločenské pravidlá príbuzenstva boli stále dôležité aj v politickej praxi. Moc a právo vykonával kráľ, „daňový systém“ nebol ešte rozvinutý a veľmi vzácne existovali ľudia

¹⁴⁰ RUNCIMAN 1993, s. 48, 50. K tomu: CLAESSEN 1984, s. 367-369; HANSSON 2009, s. 435-438; CHENGDAN 2010, s. 6683-6691; WOOD 2008, s. 169; HUMMER 2005, s. 4-5; NELSON 1995, s. 395, 397, 404, 407-408, 412, 416-417, 426, 429-430; NELSON 1993, s. 62-63; MacLEAN 2003, s. 115-122; WICKHAM 2005, s. 182; DAVIES 2003, s. 281, 288.

¹⁴¹ HALL, John A. – SCHROEDER, Ralph (eds.) *An Anatomy of Power : The Social Theory of Michael Mann*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005, 409 s.

¹⁴² MANN, Michael. The Autonomous Power of the State : Its Origins, Mechanisms and Results. In HALL, John A. (ed.) *States in History*. Oxford : Basil Blackwell, 1986, s. 112.

¹⁴³ K tomu pozri: BRUNKHORST 2009, s. 72.

¹⁴⁴ K tomu pozri: HUMMER 2005, s. 2; DAVIES 2003, s. 289.

¹⁴⁵ Nestabilita bola bežným javom v ranostredovekých kráľovstvách. Králi sa neustále snažili rozširovať svoje územie, a preto stúpala aj rozsah vojenských akcií, čo nevyhnutne viedlo k expanzii do susedných oblastí. Časté boli aj neustále pnutia v rámci dynastie. Okrem problémov s rôznymi rodovými vetvami a ich snahami o moc sa pravidelne objavovali aj vládne nároky kráľovských synov. Ich konanie bolo poznačené ustavičným napätím medzi lojalitou a nedočkavosťou. NELSON 1995, s. 387, 394, 407-408, 410-411, 415, 427; DAVIES 2003, s. 281, 288.

s jasnou špecializáciou pri výkone moci. Množstvo historikov pritom zastáva názor, že spoločenstvá v stredovekej Európe sa neprepracovali z kmeňa (*gens*) cez náčelníctvo (*chiefdom*) až k štátu, ale skôr išlo pôvodne len o prechodný spôsob sociálnej organizácie, pre ktorú bola charakteristická inštitucionálna podoba vlády v rámci menšieho regiónu.¹⁴⁶ Pre stredoveké kráľovstvá bolo typické sociálne a priestorové napätie, akási nestálosť. Mali len veľmi základnú administratívnu štruktúru, ktorá umožňovala ovládať územie iba do istej miery. Vládcovia spomenutých útvarov boli silne závislí od osobných vzťahov. Tie existovali medzi kráľom a jeho vernými pri výkone správnych právomocí, pričom často išlo aj o ich vlastné územie. Napr. aj rozsiahle politické útvary, ako boli ríše (napr. karolovská, otovská), sa skladali z menších územných jednotiek, ktoré boli často len voľne závislé od centra. Pre spomenuté faktory boli tieto politické útvary oveľa menej stabilné ako moderné štáty.¹⁴⁷ Podobne ako J. R. Strayer aj M. Mann poukazuje na to, že niektoré slabé a nevyvinuté útvary si postupne vytvorili dôležité inštitúcie, ktoré boli neskôr základom pri formovaní moderných štátov. Hlavný rozdiel medzi štátom, ranými kmeňovými organizáciami a náčelníctvami bol v tom, že štátny systém dáva silný dôraz na územnú inštitucionalizáciu moci udržiavanú ekonomicky a politicky, pričom ideologický a vojenský vplyv je vyznačený územnými hranicami. Ďalším dôležitým momentom, ktorý odlišuje ranostredoveké politické útvary od moderného štátu pri ich správe a riadení, je skutočnosť, že v stredoveku boli vzťahy medzi vládcom a jeho podriadenými založené na ich osobnej zodpovednosti, osobnej vernosti a bezprostrednom osobnom kontakte pri výkone služieb a úradov. Personál pre výkon kráľovskej administrácie bol získavaný do veľkej miery z cirkevných kruhov. Ich výberom si panovníci chceli zaistiť oveľa väčšiu lojalitu, ktorú nemohli vždy očakávať od ľudí, ktorí boli silne previazaní so svojim vlastným mocenským prostredím a záujmami príbuzenstva. Napr. v 9. storočí mali vzdelaní mníši z významných kláštorov povolené pôsobiť na kráľovskom dvore pri výkone správy a administrácie len dočasne. Po istom čase sa vracali k svojmu predchádzajúcemu životu v kláštore. Neboli to teda v tomto období ešte stáli „úradníci“.¹⁴⁸ Keď rástla moc štátu, postupne sa špecializovali jeho jednotlivé funkcie a vyvíjala sa byrokracia. Celý proces inštitucionálnych zmien bol podľa neho často postupný, nekoordinovaný, a dokonca aj diskontinuitný. M. Mann vo svojej koncepcii rozlíšil štyri zdroje sociálnej moci. Je to moc ideologická, ekonomická, vojenská a politická. Spolu tvorili základný systém fungovania štátu. Dnes sú tieto typy často dopĺňané alebo sa uprednostňujú len niektoré z nich podľa dôležitosti pri vznikaní štátu.¹⁴⁹

¹⁴⁶ K tomu pozri: WICKHAM 2005, s. 58-59, 80-124, 153-159, 168-203, 339-379.

¹⁴⁷ WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Principality as a Type of Non-Royal Rulership. In *Viator : Medieval and Renaissance Studies*, 1971, roč. 2, s. 38-39, 41, 44-46, 48; DAVIES 2003, s. 281, 286, 288, 291.

¹⁴⁸ ERTMAN 1997, s. 44-46, 48; NELSON 1995, s. 412-414; NELSON 1999, s. 113, 122-124.

¹⁴⁹ MANN, Michael. *The sources of social power Vol. 1. : A history of power from the beginning to A. D. 1760*. Cambridge : Cambridge University Press, 1986, s. 373-415, 500-517; MANN 1986, s. 113-114, 116-119; JONES, Rhys. Mann and Men in a Medieval State : The Geographies of Power in the Middle Ages. In *Trans-*

Z teórie štyroch zdrojov sociálnej moci vychádza aj anglický ekonóm Michael John Jones. Špeciálne vyzdvihol úlohu kráľovskej komory a pokladnice (ekonomická moc), ktoré boli veľmi dôležité pri vývine administrácie v stredovekých politických útvaroch. Každá politická moc totiž závisela od vojenskej moci a obidve bolo potrebné financovať – boli teda úzko prepojené so systémom výberu dávok, daní, poplatkov a pod.¹⁵⁰ Ich efektívny výber súvisel s rastom a dôkladnejším výkonom správy. Zriadenie kráľovskej komory na panovníckom dvore bolo inštitucionálnou inováciou, ktorá umožnila centru efektívne ovládať okrajové oblasti a oveľa lepšie kontrolovať zdroje a príjmy. Do jej právomoci patrila aj razba mincí, čo bolo veľmi dôležité pre dlhodobé udržanie moci v krajine. Pre výber poplatkov a kontrolu zdrojov, ich zhromažďovanie do subcentier (provinčných centier) a následne na dvor panovníka, teda postupný vývin celkovej „infraštruktúry“ bol nevyhnutný „byrokratický aparát“. S administráciou nakoniec úzko súvisela aj písomná kultúra a vzdelanosť, pretože bolo potrebné viesť evidenciu príjmov a výdavkov a zvládať základné počty.¹⁵¹

Veľmi dobre vystihla fungovanie moci americká historička Ellen Woodová. Podľa nej stredoveké kráľovstvá v Okcidente (západnej Európe) boli vždy charakterizované premenlivým napätím medzi monarchistickou mocou a elitami, teda medzi centralizovanou a lokálnou autoritou. Toto napätie vyprodukovalo jedinečnú podobu vlády, v ktorej rôznosť konkurenčných nárokov autorít nebola sprevádzaná uplatňovaním jednoznačnej nadvlády centrálnej moci nad lokálnou, ale skôr hľadaním istého druhu vzájomnosti, dohody medzi dvoma legitímnymi silami.¹⁵²

Gens, kráľ a regnum

S otázkou štátu úzko súvisí aj historiografická koncepcia tzv. ranostredovekých gentes-kmeňov-kmeňových spoločenstiev (Reinhard Wenskus, Herwig Wolfram, Walter Pohl, Walter Goffart a ďalší).¹⁵³ Boli to neprirodzené výtvary, ktoré nevznikli zákonitým

---

actions of the Institute of British Geographers, New Series, 1999, roč. 24, č. 1, s. 65-78; DAVIES 2003, s. 289-290.

¹⁵⁰ MANN, Michael. States, Ancient and Modern. In MANN, Michael (ed.) *States, War and Capitalism : Studies in Political Sociology* (ďalej *States*). Oxford ; Cambridge : Blackwell, 1988, s. 57-70; MANN, Michael. State and Society, 1130 – 1815 : An Analysis of English State Finances. In *States*, s. 73-94, 110-118; TILLY, Charles. War Making and State Making as Organized Crime. In EVANS, Peter – RUESCHEMEYER, Dietrich – SKOCPOL, Theda (eds.) *Bringing the State Back*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985, s. 169-186; ERTMAN 1997, s. 11, 13, 15, 59-60, 62-67. Ch. Wickham pri politických útvaroch v ranom stredoveku považuje za veľmi dôležitý výber poplatkov. WICKHAM 2005, s. 57-58.

¹⁵¹ JONES, Michael John. Sources of Power and Infrastructural Conditions in Medieval Governmental Accounting. In *Accounting, Organizations and Society*, 2010, roč. 35, s. 81-94; LEYSER 1981, s. 725-727; CLANCHY 2002, s. 69; STRAYER 2005, s. 24-27, 34; ERTMAN 1997, s. 9, 26, 67-68, 77-78.

¹⁵² WOOD 2008, s. 170.

¹⁵³ POHL 2009, s. 435-450; POHL 2008a, s. 17-18. K tomu: BOWLUS, Charles R. Ethnogenesis : The Tyranny of a Concept. In GILLET, Andrew (ed.) *On Barbarian Identity : Critical Approaches to Ethnicity in the Ear-*

vývojom, ale išlo o jedinečné, racionálne rozhodnutia úzkej skupiny ľudí-elít. Dôležité rozhodnutia, ktoré sa týkali celého *gens*, boli zvyčajne odsúhlasené na sneme všetkými slobodnými príslušníkmi kmeňového spoločenstva. Veľmi často to pritom boli ľudia rôzneho etnického pôvodu. Nové *gentes* vytvárali zároveň aj svoje politické jednotky (*regna*), ktoré často vznikali ako reakcia na vonkajšie hrozby.¹⁵⁴ Spomenutí historici vytvorili teóriu *Traditionskern* („tradicionalne jadro“), čo bol úzky okruh ľudí (vojenská alebo aristokratická elita), ktorý bol jediný nositeľom identity jednotlivých *gentes*. Práve toto mocenské jadro tvorilo hybnú silu väčších politických celkov. Tie sa často formovali s vojenským cieľom, pričom ich členovia boli vnútorne prepojení súborom spoločne zdieľaných tradícií, ktoré im boli odovzdávané a vštepované vojenskými vodcami.¹⁵⁵ Zvykne sa preto hovoriť o ich etnickom alebo presnejšie *gentile* povedomí (*Stammensbewußtsein*).

Vznikanie a fungovanie ranostredovekých *gentes* sa týkalo aj formovania ich politických útvarov.¹⁵⁶ Išlo vždy o dynamické vzťahy, ktoré súviseli s dôležitými politickými a geopolitickými zmenami. Mali za následok transformáciu všetkých sfér sociálneho života a viedli k vytváraniu nových útvarov. Niekedy sa spomenuté *gentes* mylne spájajú s modernými národmi a ich formujúcou „štátnosťou“ už v ranom stredoveku. Išlo pritom len o konštrukcie národných historiografií 19. – 20. storočia a s minulosťou mali len málo spoločného. Vychádzali z vtedajšieho názoru o kontinuite a starobylosti národov a štátov od raného stredoveku. Slúžili ako prostriedky na upevnenie legitimacy moderných štátov. Platí to aj v prípade formovania neskorších štátov v prvej polovici 20. storočia v strednej Európe.¹⁵⁷ Nie je preto možné hovoriť o modernom štáte, prípadne štáte jedného etnika¹⁵⁸ v ranom alebo vo vrcholnom stredoveku.

---

ly Middle Ages (ďalej *On Barbarian Identity*). Turnhout : Brepols, 2002, s. 243-256; REYNOLDS 1998, s. 25-26, 33, 35-36.

¹⁵⁴ WOLFRAM 1971, s. 35; STEUER, Heiko. Warrior bands, war lords and the birth of tribes and states in the first millennium AD in Middle Europe. In OTTO, Ton et al. (eds.) *Warfare and Society : Archaeological and Social Anthropological Perspectives*. Aarhus : Aarhus University Press, 2006, s. 227, 229, 233-234; GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 1-2, 4-5; POHL, Walter. The Construction of Communities and the Persistence of Paradox : An Introduction. In *Eastern Central Europe*, s. 59; GOETZ 2003, s. 3-6; THACKER 2000, s. 1-2, 6-7; MITCHELL, Lynette – MELVILLE, Charles. „Every Inch a King“ : Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds. In MITCHELL, Lynette – MELVILLE, Charles (eds.) *Every Inch a King : Comparative Studies on Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds*. Leiden ; Boston : Brill, 2013, s. 1-2.

¹⁵⁵ GILLET, Andrew. Introduction : Ethnicity, History, and Methodology. In *On Barbarian Identity*, s. 3, 6-9; GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 2-3.

¹⁵⁶ STRAYER 2005, s. 13-14; WOLFRAM, Herwig. Frühes Königtum. In DUCHHARDT, Heinz – REININGHAUS, Wilfried (eds.) *Stadt und Region : Internationale Forschungen und Perspektiven : Kolloquium für Peter Johaneck*. Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 2005, s. 111-125; POHL 2006, s. 27-32; POHL 2009, s. 435-450; REYNOLDS 1998, s. 23-24; HALL 2004, s. 21-24.

¹⁵⁷ DAVIES, Rees. Nations and National Identities in the Medieval World: An Apologia. In *Revue belge d'histoire contemporaine*, 2004, roč. 34, s. 567-576; WORMALD 2006, s. 185, 188; POHL 2008a, s. 17-18;

¹⁵⁸ WOLFRAM 1970, s. 1; NELSON 1999, s. 101.

Králi v ranom stredoveku nemali ešte také silné postavenie, ako to bolo bežné neskôr.¹⁵⁹ Existovali totiž aj samostatné územia lokálnych vládcov, ktorých si panovník potreboval získať na svoju stranu. Vieme mnoho o tom, ako postupovali proti tým, ktorí neakceptovali novú moc, ale málo dokladov sa už zachovalo o spôsoboch pokojnej cesty a spolupráce. Ranostredoveké kráľovstvá nevznikli len na princípe vynútenej akceptácie moci, násilným podmanením alebo vojenskými akciami, ale aj dobrovoľným podriadením, prípadne cez rôzne dohody vyjadrené spoluprácou miestnych elít s novou mocou.¹⁶⁰ K hlavnému mocenskému jadru sa postupne pridávali aj ďalšie skupiny ľudí rôzneho etnického pôvodu. Tie preukázali lojalitu a schopnosti, ktoré panovník alebo jeho blízki vedeli náležite oceniť. Následne sa stávali súčasťou väčšieho politického celku.¹⁶¹

Ranostredoveké pramene nazývajú germánskych vodcov-kráľov a vodcov-vojenských veliteľov ako hlavných predstaviteľov miestnych mocenských elít a celých *gentes* rôzne. Najčastejšie sa však používali latinské termíny alebo tituly *rex* (germ. *rhix*, *thiudans*) a *dux*. Germáni rozlišovali svojich kráľov (východní používali termín *reiks*, západní *kuning*)¹⁶² podľa toho, ako sa dostali k moci: na ľudových (ang. *popular king*) a vojenských (ang. *military king*). Prvý z nich bol človek, ktorý bol potomkom zo starého kráľovského/vznešeného rodu. Mal sakrálnu funkciu a bol ochrancom mieru a poriadku. Druhý bol človek, ktorý bol členom vojenského sprievodu alebo kráľovskej družiny (bežne sa označoval ako vojvoda *dux* alebo náčelník *princeps*). Svoju moc získal na základe vojenských úspechov, zabratím nového územia, odvahou a silnou charizmou. Nemusel teda mať vznešený pôvod a bol skôr zvolený alebo vybraný bojovníkmi. Po značných vojenských úspechoch sa niekedy aj sám vyhlásil za kráľa. Vytváral nový kráľovský rod a niekedy aj svoj vlastný *gens*. Získaním nového postavenia sa preto stával kráľom zakladateľom. Toto obdobie prišlo odvážnym a úspešným ľuďom, ktorí nemuseli mať nevyhnutne kráľovský pôvod.¹⁶³ V čase sťahovania Germánov, ale aj neskôr sa akýkoľvek vodca (*dux*) mohol stať novým kráľom a priamo nahradiť starého kmeňového kráľa (*rex*). Tieto zmeny

¹⁵⁹ THACKER 2000, s. 1-2, 6-7; MITCHELL – MELVILLE 2013, s. 2.

¹⁶⁰ INNES 2000, s. 254; NELSON 1993, s. 62-63. Často prevláda predstava o neustálych výbojoch a expanzii týchto kráľovstiev do blízkeho okolia. Treba si však uvedomiť, že mnohokrát bola tiež veľmi dôležitá integrácia vnútorného priestoru, budovanie správnych centier, upevnenie a stabilizácia mocenských pozícií na vlastnom území. NELSON 1999, s. 116.

¹⁶¹ WOLFRAM 1971, s. 34-36.

¹⁶² V prameňoch sa objavujú ďalšie varianty týchto dvoch hlavných termínov. Až počas vlády Merovejovcov sa začal v prevažnej miere používať germánsky termín *kuning* (König, King), v latinskej podobe ako *rex*.

¹⁶³ WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Kingdom. In *Viator : Medieval and Renaissance Studies*, 1970, roč. 1, s. 3-7, 19-20; WOLFRAM 1971, s. 35. O germánskych kráľovstvách (*regna*) vo vzťahu k Rímskej ríši a o rímskom patriciáte pozri: WOLFRAM 1970, s. 8-10, 12-14; WORMALD 2006, s. 186; HUMMER 2005, s. 2; WORMALD 2005, s. 571, 573, 590-592, 594-596; WOLFRAM, Herwig. Frühes Königtum. In ERKENS, Franz-Reiner (ed.) *Das frühmittelalterliche Königtum : Ideelle und religiöse Grundlagen*. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2005, s. 46-49, 54-58.

v germánskej spoločnosti vypovedajú o dynamických procesoch a schopnosti reagovať na nové situácie. Neboli to však takí králi, akí sa neskôr objavujú v západnej Európe – korunovaní, pomazaní, kresťanskí zástupcovia Boha na zemi a pod. Vo väčšine prípadov išlo o viacero kráľov, „podkráľov“ (*subregulus*) alebo iných mocných mužov, ktorých postavenie bolo porovnateľné s tými, ktorí nosili kráľovský titul. Po zániku Rímskej ríše prevzali Germáni od Rimanov aj titulatúru na označenie svojich vládcov. Okrem bežného *rex* sa používali aj tituly *princeps* alebo *dominus regna*. Politická atmosféra v tomto období vytvárala možnosti nielen na dlhodobé upevnenie kráľovskej moci, čo sa prejavilo hlavne u Frankov (Merovejovci, Karolovci), ale tiež istý rozsah vznikania iných mocenských foriem nekráľovskej vlády.¹⁶⁴

Univerzálna predstava o vládcovi/kráľovi a jeho rode mala množstvo variácií. Až neskôr prevládla koncepcia jednej posvätej dynastie v prepojení na územie, spoločný pôvod a miestnu tradíciu. Pre jednotlivé *gentes* a vládnuce kráľovské rody sa začali cielene písať dejiny (*origines gentium*, kroniky, životy dynastických svätcov¹⁶⁵ a pod.), akési ich „rodné listy“ – konštrukcie minulosti. Slúžili na upevnenie pamäti ako nástroja na budovanie kolektívneho vedomia a legitimizačné odôvodnenie existencie kráľovstva na čele s vládnucou rodinou.¹⁶⁶ Postavenie kráľa a jeho majestátu boli v hlavných rysoch vyjadrené jeho posvätnosťou, spravodlivou vládou, morálnou autoritou (garant mieru, práva), vzorom najvyššej moci (fyzickej, morálnej a rozumnej), vzťahom medzi ním a inými mocenskými skupinami, hľadaním upevnenia vlastnej legitimacy cez vykonávanie symbolickej reprezentácie moci a konania.¹⁶⁷ Predstavy o kráľovskom postavení neboli všade rovnaké a postupne sa menili. To, ako boli vnímaní králi v 5. – 8. storočí, už neplatilo o kráľoch z nasledujúcich období. Historici na základe rozboru nemeckých kroník ukázali, že rozšírený obraz dobrého kráľa sa medzi 10. a 12. storočím postupne zmenil. Predtým boli

¹⁶⁴ WOLFRAM 1971, s. 34-37; WORMALD 2005, s. 575, 585, 604; NELSON 1995, s. 384-385; NELSON 1993, s. 54; WICKHAM 2005, s. 153-155, 168-203.

¹⁶⁵ GOFFART, Walter. *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550 – 800) : Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton : Princeton University Press, 1988, s. 3-19, 432-437. Ku kráľovskej svätosti a vzniku nového modelu kráľovskej sakrality ako symbolu moci v strednej Európe od 11. storočia pozri: KLANICZAY, Gábor. *Holy Rulers and Blessed Princesses : Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002, s. 395-409.

¹⁶⁶ PIZARRO, Joaquín Martínez. Ethnic and National History CA. 500 – 1000. In DELIYANNIS, Deborah Mauskopf (ed.) *Historiography in the Middle Ages*. Leiden : Brill, 2003, s. 43-47, 73-77; NELSON 1995, s. 429-430; NELSON 1999, s. 96-97; WEILER, Björn. Kingship and lordship : Views of kingship in „dynastic“ chronicles. In STOPKA, Krzysztof (ed.) *Gallus Anonymus and his Chronicle in the context of twelfth-century historiography from the perspective of the latest research*. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2010, s. 103-123.

¹⁶⁷ GIERKE 1922, s. 30-31, 39-40, 45-46; KERN 1939, s. 1-27, 61-68, 176-180, 181-205; WOLFRAM 1970, s. 3-4; THACKER 2000, s. 1-2, 6-7; WORMALD 2005, s. 586-589; MITCHELL – MELVILLE 2013, s. 3-4, 10-11, 14, 16; NELSON 1995, s. 409, 422, 425; NELSON 1999, s. 96-97; WOLFRAM 2005, s. 52-55. Veľmi dôležitá pozícia patrila aj kráľovnej a jej dvoru. Spolu s kráľom tvorili významnú dvojicu politického myslenia a politickej praxe v ranom stredoveku. NELSON 1995, s. 401, 429-430.

považovaní za podporovateľov poriadku, vojenských vodcov, chránencov Boha pre ich osobnú charizmu. Od polovice 11. storočia začínajú kronikári viac vyzdvihovať „verejný význam“ kráľovskej vlády, pričom išlo o novú inštitucionálnu zmenu identity kráľovstva. Hlavný rozdiel bol v silnom zdôrazňovaní kráľovského úradu – kráľa vládnuceho ľudom v mene kresťanského Boha. Predchádzajúca dôležitosť „súkromnej osoby panovníka“ pomaly ustupovala.¹⁶⁸

Vnímanie ranostredovekých politických útvarov (*regna*) vychádzalo zo starej rímskej tradície. Podľa klasickej rímskej teórie bola Rímska ríša ako celok považovaná za sieť miest (*civitas*). V čase vzniku germánskych kráľovstiev na jej pôde bola nahradená výkladom o ríši, ktorú tvorili viaceré *regna*. Vtedy už nebola súčasníkami vnímaná ako ucelená mocenská jednotka, preto môžeme o ranostredovekých kráľovstvách na rímskej pôde hovoriť ako o špecifickom type inštitúcií. Boli multikmeňové, respektíve polyetnické. Výrazne nadväzovali na rímske tradície (administratívne, správne) a spoluprácu s rímskymi elitami (senátori, patricijovia a pod.).¹⁶⁹ Označovali sa ako *regnum, terra* alebo *patria*¹⁷⁰ (napr. *gens vel patria Gotorum*). Pre niektoré politické jednotky, ako napr. v prípade Akvitánie, sa používalo označenie *principatus, ducatus* alebo *regnum Aquitanorum*. Odrazilo sa to aj v titulature panovníkov, napr. *rex qui et princeps gentis* alebo *rex qui et dominus terrae, patriae vel regni*. *Gens* a *regnum* boli dlhodobo úzko previazané. Ich politické útvary sa preto tradične chápali skôr ako spoločenstvo ľudí (kmeň) a až neskôr sa to prejavilo aj v teritoriálnom zmysle.¹⁷¹

Kráľovstvo Frankov v 7. storočí (*regnum Francorum*) nebolo unifikovaným politickým celkom, ale skladalo sa z troch častí (*tria regna*): Neustria, Austrasia a Burgundsko. Bolo to skôr franské spoločenstvo-„konfederácia“ ako jedno kráľovstvo. Táto pluralita sa prejavovala aj množstvom delení *regnum Francorum* medzi mužskými predstaviteľmi Merovejovcov.¹⁷² Aby mohli Frankovia, ako jedni z hlavných držiteľov moci, dobre politicky fungovať, uznávali lokálne *regna* a využívali ich na svoju podporu. Najlepším spôsobom, ako dosiahnuť ich lojalitu, bolo uznanie miestneho *gens* v podobe ich vlastného *regnum*.

¹⁶⁸ ARNOLD 2008, s. 39; NELSON 1999, s. 96-97, 101, 112-125; JUSSEN 2009, s. 106; LECAIN 2013, s. 104-105. Veľmi zaujímavá je otázka pôvodu kráľovského (dynastického) majetku. Spočiatku išlo len o malé územia, ktoré boli kontrolované priamo kráľovskou rodinou. Tie patrili do kráľovskej domény, ktorá ostávala dlhodobo neporušená, a to aj po výmene dynastie. Rozsiahla kráľovská pozemková držba sa vytvárala len postupne. Vznikala a rozširovala sa najčastejšie dedičstvom, uzurpáciou, pripojením, obsadením alebo osídľovaním okrajových oblastí. NELSON 1995, s. 385.

¹⁶⁹ WOLFRAM 1970, s. 16, 19; WORMALD 2005, s. 575, 593, 597-599, 600-602; WICKHAM 2005, s. 58-59, 80-124.

¹⁷⁰ K vzťahu *rex a patria* pozri: KANTOROWICZ 1956, s. 259-272. Na označenie Uhorského kráľovstva sa používali tiež termíny *regnum a patria*. KISS, Gergely. *Regnum et communitas regni : Représentations de la 'patrie' dans la littérature légendaire hongroise et dans les chroniques*. In FONT, Márta (ed.) *Specimina nova pars prima : Sectio mediaevalis III*. Pécs : Pécsi Tudományegyetem, 2005, s. 35-59.

¹⁷¹ WOLFRAM 1971, s. 34-35, 40; POHL 2009, s. 435-450.

¹⁷² WOLFRAM 1971, s. 38, 40, 44; NELSON 1995, s. 386; NELSON 1993, s. 63, 72.

Existencia regionálnych alebo lokálnych mocenských jednotiek bola v tomto období úplne akceptovaná. Bola to bežná politická realita. Jedno veľké *regnum* tvorili viaceré menšie *regna*. Tieto lokálne mocenské jednotky mali vlastnú aristokraciu/mocenskú elitu, ktorá bola nositeľom kolektívnej identity, a miestne politické tradície. Termín *regnum* mal v tomto období tri hlavné významy: 1. *regnum* v zmysle celého *regnum Francorum*, 2. *regnum* v zmysle *pars regni Francorum* a 3. *regnum* v zmysle podriadené kráľovstvo ako *provincia, regio, patria* (Akvitánia, Bavorsko a pod.).¹⁷³ Nešlo teda o žiaden unifikovaný politický útvar a už vôbec to nemohol byť štát ako jediná ucelená mocenská jednotka. Po vymretí Karolovcov sa ich ríša rozpadla na jednotlivé *regna*, pričom dokonca nastávala aj mobilita aristokracie – ľudí, ktorí predtým mali významné postavenie a úrady – do iných regiónov.¹⁷⁴ Držitelia úradov/funkcií a benefícií, potomkovia vojenských vodcov z jednotlivých častí *regnum Francorum* sa postupne presúvali inam. Tento ich pohyb výrazne ovplyvnil aj bývalú štruktúru väčšiny aristokratických rodov/klanov v jednotlivých častiach ríše. Ako noví ľudia sa postupne spájali s lokálnymi rodinami a vytvárala sa tak nová aristokracia. Spoluprácou s novou mocou si mohli držať alebo dokonca zlepšiť svoje postavenie. Niektorí z nich sa neskôr stávali lokálnymi vládcami v jednotlivých *regna*.¹⁷⁵ Pretože nemali kráľovský pôvod, nazývali sa len *principes*, pričom to často boli nositelia predchádzajúcich titulov *comes, marchio* alebo *dux*. Snahy a úspechy týchto „nekráľovských mocenských elít“ sú dodnes v historiografii prehliadané, pričom sa prevažne preferuje predstava o „centralizovaných kráľovstvách“, ktoré sú výhradne vnímané v dnešnom význame ako predobraz moderného unifikovaného štátu.¹⁷⁶

„Stredoveký štát“ v Európe?

Hlavná otázka vývoja politických inštitúcií v stredoveku znie: Prečo sa v Európe uplatnili podoby mocenského správania ako *Herrschaft/Lordship*? Opísať, ako fungovala politická moc v istom období, je dôležité, no oveľa dôležitejšie je, ako sa tieto mocenské prejavy postupne menili. Treba zachytiť, kedy dochádza k tým podstatným zmenám, ktoré neskôr stáli pri vzniku centrálnych inštitúcií.¹⁷⁷ Vznikanie nových a významné premeny starých inštitucionálnych foriem politických organizácií v 11. – 12. storočí sa výrazne odrazili v politických teóriách stredovekých vzdelancov. Tí vychádzali aj z prekladov prác antic-

¹⁷³ FRIED 1982, s. 20-21, 23-26, 37-38; WOLFRAM 1971, s. 45; WORMALD 2005, s. 571, 573; NELSON 1995, s. s. 407-408, 412; NELSON 1993, s. 79-80; NELSON 1999, s. 96, 99-100; KOSELLECK 2006, s. 219.

¹⁷⁴ NELSON 1995, s. 404; NELSON 1993, s. 63, 72; NELSON 1999, s. 96, 99-100; WICKHAM 2005, s. 199. Na porovnanie vývoja anglosaských kráľovstiev v 6. – 9. storočí pozri: YORKE, Barbara. *Kings and Kingdoms of early Anglo-Saxon England*. London ; New York : Routledge, s. 157-178; NELSON 1999, s. 115.

¹⁷⁵ K sobášnej politike kráľov a politických elít pozri: NELSON 1995, s. 399-400; NELSON 1999, s. 99.

¹⁷⁶ WOLFRAM 1971, s. 47-48, 50-51; WORMALD 2005, s. 600-601; NELSON 1995, s. s. 407-408, 412; MACLEAN 2003, s. 115-122.

¹⁷⁷ ERTMAN 1997, s. 3; BISSON 1995, s. 743-759; BISSON 2009, s. 3, 13, 17, 21; YORKE 2009, s. 85-86; FOURACRE 2009, s. 295-297; HALL 2004, s. 8-9, 11, 18-19, 21-24; JONES 2000, s. 904.

kých filozofov (Aristoteles) a rímskeho práva. Vtedy bol podľa F. L. Cheyetteho „vynájdenný štát“. Silným podnetom na tieto zmeny bola aj reakcia panovníkov na vzrastajúce snahy cirkvi o dominanciu v stredovekej spoločnosti. Prejavovalo sa to aj novými teoretickými koncepciami o úlohe a postavení pápeža – týkalo sa to hlavne vzájomného vzťahu a silnejúcich rozdielov medzi *sacerdotium* a *saeculum/regnum*.¹⁷⁸

Len na ilustráciu spomeniem, ako zvyknú medievisti rozdielne tvrdiť, že napr. vláda Otovcov vychádzala buď z karolovského spôsobu administrácie, ktorá bola silne prepojená s písomnou kultúrou¹⁷⁹ pri spravovaní kráľovských zdrojov, alebo ich vláda, keď použijeme Weberovu terminológiu, nebola vôbec „byrokratická“, ale skôr patrimoniálna.¹⁸⁰ Teda išlo by o také politické zriadenie založené na ich silnej charizme, ktoré sa časom vyvinulo až do vytvorenia tzv. sakrálneho kráľovského majestátu. Pri charakterizovaní postavenia vládcu a dynastie môžeme na základe dlhodobých výskumov už u Karolovcov uvažovať o prepojení týchto dvoch spôsobov vlády. To veľmi pravdepodobne platilo aj u Otovcov.¹⁸¹ V otovskej ríši (*Reich*) existovalo mnoho výrazných odlišností jej jednotlivých častí, ako bolo Sasko, *Francia*,¹⁸² Porýnie, Dolné Lotrinsko, Švábsko, Bavorsko a Korutánsko. Panovník bol hlavný mocenský garant zabezpečujúci jednotu a bezproblémovú komunikáciu medzi rôznymi *gentes* a *regna*, ktoré patrili pod jeho vládu.¹⁸³ Teda nešlo o jedno územie, jednu mocenskú silu a jeden „národ“, ale skôr o rozdelenie „verejnej moci“ medzi rôzne vplyvné zložky spoločnosti (elity, výsadné spoločenstvá a pod.), ktoré sa pohybovali v blízkosti panovníka. Rôznosť všetkých týchto prvkov vytvárala spoločnú jednotu, ktorá vychádzala z mocenského, legitimitačného a sakrálneho postavenia vláducej dynastie. Spomenuté ranostredoveké ríše ako „unifikované“ politické celky nemali dlhodobú trvácnosť a zväčša sa časom, podobne ako Karolovská ríša, rozpadli na menšie jednotky (kráľovstvá, kniežatstvá), z ktorých sa tieto ríše pôvodne skladali.¹⁸⁴ Jasným dokladom potvrdzujúcim spomenutý stav je zistenie Ch. Tillyho, ktorý napočítal v Európe okolo roku 1500

¹⁷⁸ GIERKE 1922, s. 9-21, 30-31, 96-97; SCHRAMM 1947, s. 403-452; STRAYER 2005, s. 20-25, 22-34; CHEYETTE 1978, s. 156, 163, 165, 168, 170; POWICKE 1936, s. 15, 17; TAYLOR 2010, s. 1112-1115, 1117; FOURACRE 2001, s. 371-373; NOBLE 2012, s. 7; DAVIES 2003, s. 284; WOOD 2008, s. 191-192; NELSON 2006, s. 31-33, 37-38, 41, 44-46, 48; REUTER, Timothy. Contextualising Canossa: Excommunication, penance, surrender, reconciliation. In *Medieval Politics*, s. 161-162; LECAIN 2013, s. 91, 97-100.

¹⁷⁹ CHEYETTE 1978, s. 151, 156-157; K tomu pozri: NELSON 1995, s. 409-411, 414; CLANCHY 2002, s. 68-69.

¹⁸⁰ ERTMAN 1997, s. 7, 39-48; WOOD 2008, s. 180; NELSON 1999, s. 98, 101.

¹⁸¹ BACHRACH 2009, s. 389, 418-419; NELSON 1993, s. 54, 62-63, 73-74.

¹⁸² Latinské pomenovanie, ktoré znamená „krajina Frankov“ alebo „územie Frankov“. Označovala sa takto západná časť Karolovskej ríše (*Francia Occidentalis*).

¹⁸³ STRAYER 2005, s. 22-23, 37; LEYSER 1981, s. 733, 747-748; BOSHOF 1993, s. 2. Na porovnanie pozri: DAVIES 2009, s. 155-170; REYNOLDS 1997, s. 118-119. K rôznym podobám kráľovskej komunikácie v stredovekej spoločnosti pozri: McKITTEK, Rosamond. Court and communication in the early Middle ages : The Frankish kingdom under Charlemagne. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 358-368.

¹⁸⁴ WOLFRAM 1971, s. 38-39, 41, 44-46, 48; POHL 2008b, s. 150-151; REYNOLDS 1997, s. 115; CHEYETTE 1978, s. 146; ERTMAN 1997, s. 36-37, 39; NELSON 1999, s. 116, 123-124.

približne 500 samostatných politických jednotiek, pričom okolo roku 1900 ich bolo už len 25. Neskoršie európske štáty pri svojom formovaní teda absorbovali aj množstvo menších útvarov, ktoré na svojom území už dlhšie uplatňovali značnú „suverenitu“ (napr. kniežatstvá, vojvodstvá, „mestské štáty“ a rôzne ďalšie). Ich vývoj sa často chápe ako únik z politickej a územnej rozdrobenosti ku konečnému sformovaniu unifikovaného štátu.¹⁸⁵

V stredoveku existovalo viacero politických útvarov, v ktorých kontrola a legitímne presadzovanie moci boli viazané na špecifické osoby alebo inštitúcie. Ich vývoj, zmeny a odlišnosti neboli zapríčinené jazykovými alebo kultúrnymi rozdielmi, ale príčinou boli odlišné sociálne a politické vzťahy. Neboli to veľké unifikované politické jednotky ako dnešné moderné štáty, ale vojvodstvá, kniežatstvá, dôležité mestá so širokým zázemím (tzv. „mestské štáty“), mestské ligy a gildy, biskupstvá, všetky s voľnejším alebo niekedy aj samostatným vzťahom k ústrednej moci. Stredoveké politické zriadenia a podoby vlády boli v Európe preto veľmi rôznorodé (napr. v Itálii to boli „mestské štáty“, v Nemecku kniežatstvá a vojvodstvá, absolutizmus vo Francúzsku a tzv. komerčné/obchodné republiky v Nizozemsku).¹⁸⁶ Niektorí historici tvrdia, že aj keď išlo o množstvo rozdielnych typov, môžu byť aj stredoveké politické útvary považované za štáty. Ako dôvod uvádzajú, že vykonávali a zabezpečovali viac menej úspešne kontrolu a vykonávanie moci v rámci svojich hraníc. Napr. S. Reynoldsová tvrdí, že nie všetky štáty boli kráľovstvami a nie všetky kráľovstvá boli štátmi. Niektoré pramenné zmienky týkajúce sa stredovekých kráľovstiev je vraj možné vnímať už ako moderné štáty, a to aj napriek tomu, že štruktúry a fungovanie vlády boli iné ako v súčasnosti. Otázka „stredovekého štátu“ a vhodnosti používania tohto termínu je podľa spomenutej historičky stále otvorená.¹⁸⁷

Historici sa často pri výskume ranostredovekých politických útvarov uspokojia so všeobecnými definíciami ich fungovania. Tieto nie vždy zohľadňujú odlišnosti, ktoré sú pri takýchto koncepciách prehliadané.¹⁸⁸ Pritom úplne stačí vychádzať z jednoduchej zásady. To, čo existovalo v stredoveku, treba chápať ako samostatné jedinečné javy a nespájať ich s dnešnými modernými predstavami.¹⁸⁹ V stredoveku sa termín štát nepoužíval, pretože je to moderný pojem, ktorý nie je možné významovo prepojiť s vývojom v minulosti. Z tohto dôvodu je problematické hovoriť o „stredovekom štáte.“ Napriek tomu sa v niektorých európskych historiografiách stanovujú zlomové obdobia, ktoré súvi-

¹⁸⁵ TILLY 1975a, s. 15, 24-25, 32; GIERKE 1922, s. 30-31, 35-36; ERTMAN 1997, s. 6; DAVIES 2003, s. 281, 286; LECAIN 2013, s. 90.

¹⁸⁶ WOOD 2008, s. 24-25.

¹⁸⁷ REYNOLDS 2003, s. 552-555.

¹⁸⁸ ERTMAN 1997, s. 5; ŠTEFAN, Ivo. Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států. In *AR*, 2014, roč. 66, s. 141-145, 148, 160, 166-167.

¹⁸⁹ TILLY 1975a, s. 3, 12-13; FOURACRE 2009, s. 295-297; DAVIES 2009, s. 169-170; GOETZ 2003, s. 8; ABRAMS 1988, s. 62; BROWN 1974, s. 1084; NELSON 1999, s. 106-112; DAVIES 2003, s. 280-281, 284, 287, 289.

seli s objavením sa štátov alebo počiatočných fáz ich budovania už v ranom stredoveku. Termín štát sa dodnes tradične používa na označenie germánskych ranostredovekých kráľovstiev. Dokladom sú napr. anglické spojenia *successor states*, *post-Roman successor states* (nem. *Nachfolgestaaten*), pričom len zriedka sa používa *successor kingdoms*.¹⁹⁰ Niektorí historici termín štát bežne používajú aj na nasledujúce karolovské obdobie.¹⁹¹ J. R. Strayer už skôr zdôraznil, že germánske kráľovstvá, ktoré vznikali po páde Rímskej ríše na jej území, boli opakom dnešného štátu. Konkrétne ich označil za úplný protiklad k modernému štátu (*complete antithesis of modern state*).¹⁹² Používaním termínu štát chcú historici zrejme poukázať na pokračovanie odkazu Rímskej ríše, ktorá je považovaná za „vzorový štát“ pre neskoršie ranostredoveké útvary. Herwig Wolfram dokonca chápe tieto novo vytvárané politické útvary ako osobitný typ „latinskej štátnosti“, ktorá bola predchodkyňou neskoršieho európskeho typu štátu.¹⁹³ Sú však tieto termíny adekvátne? Alebo ide len o historiografickú konvenciu, ktorá zakonzervovala tradičné nazeranie na ranostredoveké útvary, čo bolo dôsledkom silného národného a štátotvorného snaženia z 19. storočia? Ako na to poukázali O. Brunner, predstaviteľia *Begriffsgeschichte* a Cambridgeskej školy, vyjadrenie niektorých historikov o existencii štátu už v ranom stredoveku je len ich mylnou predstavou, ktorá vychádza z nesprávneho pochopenia politických, sociálnych a kultúrnych reálií v minulosti. Ide o jasné nedorozumenie, pretože takéto tvrdenia boli a sú prevažne servírované „národnou výučbou“ a upevňované skostnatenosťou národných historiografií,¹⁹⁴ kde do veľkej miery vládnu tradičné koncepty bez snahy reflektovať nové vedecké prístupy. Stačí si zobrať niektoré práce tykajúce sa obdobia raného stredoveku. Často sa v nich totiž tvrdí, že štát tu stále bol. Respektíve, tieto texty navodzujú predstavu o jeho nespochybniteľnosti. Veľmi dôležitou súčasťou takéhoto uvažovania je idea primordiálneho národa,¹⁹⁵ ktorá je určujúca pre príbeh dejín národa konštruovaného národnými historiografiami.¹⁹⁶ V rámci národno-historického naratívu sa

¹⁹⁰ COLLINS, Roger. The western kingdoms. In CAMERON, Averil et al. (eds.) *The Cambridge Ancient History, Volume XIV. : Late Antiquity : Empire and Successors A. D. 425 – 600*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 112-134; GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 4-5; REYNOLDS 1997, s. 112. Ch. Wickham hovorí o *Romano-Germanic kingdoms*. WICKHAM 2005, s. s. 80-124.

¹⁹¹ Pozri podrobne napr.: POHL 2008b, s. 145-146.

¹⁹² STRAYER 2005, s. 13-14; SCHIEFFER 2009, s. 49; TILLY 1975a, s. 27-28, 32; CHENG DAN 2010, s. 6683.

¹⁹³ WOLFRAM 1970, s. 1, 18-19; WOLFRAM 1971, s. 35-36; ERTMAN 1997, s. 17, 37-39; REYNOLDS 1997, s. 112; TAYLOR 2010, s. 1112; FOURACRE 2001, s. 366, 368, 374, 378.

¹⁹⁴ WOOD 2007, s. 38-39. Podobne to je aj pri termíne feudalizmus. BROWN 1974, s. 1067-1069.

¹⁹⁵ DAVIES 2004, s. 567-576; GEARY 2013, s. 36-49. K tomu pozri prehľadne: VÖRÖS 2010, s. 74-123. Všeobecne k štátu a národu pozri: HAGUE, Rod – HARROP, Martin. *Comparative Government and Politics : An Introduction*. 8. vyd. Basingstoke, New York : Palgrave Macmillan, 2010, s. 15-19.

¹⁹⁶ STRAYER 2005, s. 9-10; ERTMAN 1997, s. 2; BREISACH 1994, s. 228-247; POHL 2008b, s. 153-155. Podrobný prehľad o tejto otázke na základe stredovekých prameňov z jednotlivých európskych krajín (aj Uhorsko, Poľsko, Čechy) pozri: KERSKEN, Norbert. *Geschichtsschreibung im Europa der „nationes“ : Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*. Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau Verlag, 1995, s. 1-12; URBAŇCZYK 2005, s. 141. V našich podmienkach napríklad silno rezonuje odkaz Veľkej Moravy ako „protofeudálneho alebo ranofeudálneho štátu“. Na jeho základoch je v prípade Slovenskej republiky budovaná

vo všeobecnosti veľká pozornosť venuje „najstarším obdobiam“ predpokladanej existencie národa a „štátnosti“, ktoré sa národní historici snažia nájsť v dávnej minulosti, čo je najčastejšie obdobie stredoveku.¹⁹⁷ Tieto tendencie boli veľmi populárne hlavne koncom 18. storočia a v 19. storočí, v období, keď vznikali moderné národy.¹⁹⁸

O štáte sa dlhodobo uvažovalo ako o trvalom činiteľovi dejín, ktorý je úzko prepojený s existenciou národa. Vrcholom snaženia národa, akousi konečnou fázou vývoja k dokonalosti, ktoré vyjadrovalo jeho životaschopnosť, je založenie vlastného štátu.¹⁹⁹ Národní ideológovia tvrdia, že ten sa v priebehu stáročí postupne vyvíjal od raného štádia až kým nedozrel podobne ako dieťa, ktoré rastie, pokiaľ z neho nie je nakoniec dospelý človek. Pri písaní o národnom štáte historici často používajú zvláštny slovník obohatený o biologické metafory. Napríklad zárodok, zrodenie, rast, vývoj, rozkvet alebo rozklad štátu.²⁰⁰ Ako keby mal štát svoj vlastný život. Podľa historikov sa niekedy objavili malé alebo dlhodobejšie turbulencie, ktoré dočasne zastavili jeho vývoj. Napriek tomu pretrval až dodnes, pretože nositeľom myšlienky štátnosti bol večný národ. Toto je predstava, ktorá nemá nič spoločné so stredovekom.²⁰¹ Napríklad podľa holandského historika Joepa Leerssena tradičné definície národa bežne spájajú v sebe obrazy dlhodobej kultúrnej, jazykovej a etnickej jednoty. Táto idea národa o prirodzenosti zdieľania spoločných vlastností mala priamy vplyv

---

dnešná štátotvorná koncepcia (Ústava SR) ako jej pokračovateľka. K tomu pozri: MACHÁČEK, Jiří. „Velkomoravský štát“ – kontroverze středoevropské medievalistiky. In *Archeologické rozhledy* (ďalej AR), 2012, roč. 64, č. 4, s. 775-778; MACHÁČEK, Jiří. „Great Moravian state“ – a controversy in Central European medieval studies. In *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2012, roč. 11, č. 1, s. 5-9. O vnímaní a odkaze Veľkej Moravy v slovenskej a československej historiografii pozri: HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda : Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : HÚ SAV, 2010, s. 20-21, 28-30, 34, 38-39, 40, 45-46, 134, 136-138, 157, 171; MICHELA, Miroslav. „A Home Should Be a Home to All Its Sons“ : Cultural Representations of Saint Stephen in Slovakia during the Interwar Period. In HUDEK, Adam et al. (eds.) *Overcoming the Old Borders : Beyond the Paradigm of Slovak National History*. Bratislava : Institute of History, Slovak Academy of Sciences in Prodam, 2013, s. 98, 101; VÖRÖS 2010, s. 22, 28-29, 58-71. K diskusi o „starých Slovákoch“ pozri: VÖRÖS, László. Problém s pojmom „starí Slováci“ : Otázka narábania s etnonymami v historiografii. In *História*, 2010, č. 3/4, s. 89, 91-92.

¹⁹⁷ TILLY 1975a, s. 6-7; GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 8; GOETZ 2003, s. 7, 9; STAFFORD 2007, s. 6-7, 8-9; WOOD 2007, s. 38-39, 42-45; RAPOSO, Berta. Rediscovery of the Middle Ages : Late 18th Century/Turn of the Century. In *Handbook*, s. 1171-1173, 1176; KOSELLECK 2004, s. 226, 234; ARNOLD 2008, s. 10-11. Konkrétne k jednotlivým európskym krajinám ohľadom hľadania ich pôvodu a využívania stredoveku na vytváranie vlastnej minulosti pozri: EVANS, Robert J. W. – MARCHAL, Guy P. (eds.) *The Uses of the Middle Ages in Modern European States : History, Nationhood and the Search for Origins*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2011, 296 s. Odráž týchto tendencií v archeológii pozri napríklad: HALSALL, Guy. Early Medieval Archaeology and History : Some Interdisciplinary Problems and Potentials for the twenty-first Century. In *Mediävistik*, s. 165. Všeobecne k medievalizmu pozri: BULL, Marcus. *Thinking Medieval : An Introduction to the Study of the Middle Ages*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005, s. 7-41; ENGLISH, Edward D. – LANSING, Carol. The Idea of a Middle Ages. In LANSING, Carol – ENGLISH, Edward D. (eds.) *A Companion to the Medieval World*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2009, s. 3-5; VÖRÖS 2010b, s. 89, 91-92.

¹⁹⁸ URBAŇCZYK 2005, s. 141; STEUER 2006, s. 228; WOOD 2007, s. 36, 46.

¹⁹⁹ EVANS 1993, s. 203-204, 206-208; REYNOLDS 1998, s. 17-18; TILLY 1975b, s. 602, 612-613, 629-630, 632-633; NELSON 2006, s. 47-48; VÖRÖS 2010b, s. 89, 91-92.

²⁰⁰ POHL 2008a, s. 6; VÖRÖS 2010, s. 62-64.

²⁰¹ REYNOLDS 1998, s. 19; HANSSON 2009, s. 436.

aj na dnešné vnímanie štátu, ktorý odvodzuje svoju plnú moc a suverenitu od začlenenia národného prvku, pričom občianska lojalita k štátu je považovaná za prirodzený prejav národnej (kultúrnej, jazykovej, etnickej) súdržnosti. Preto sa vraj má ľudstvo teritoriálne a socio-politicky prirodzene členiť na národy a „národné štáty“. Tento zaužívaný pohľad je výsledkom dlhodobého prekrývania štátu a národa. Dôležité v týchto koncepciách bolo, že územie a jeho hranice, v ktorých kedysi údajne žil „stredoveký národ“, sa neskôr pri vytváraní predstáv o pôvode, stali základom moderných štátov.²⁰² Napriek tomu, že tieto názory už nie sú pri výskume národa alebo štátu vôbec smerodajné,²⁰³ je spomenutý spôsob uvažovania ešte stále silne prítomný v národných historiografiách.²⁰⁴ V prácach niektorých historikov sa totiž bežne objavuje termín „stredoveký štát“ bez akejkoľvek snahy o jeho vysvetlenie. Jednoducho ho používajú preto, lebo sa takpovediac vždy používal na opis politických útvarov v ktoromkoľvek období. Keďže sa tradične počíta s existenciou „stredovekého národa“, z tohto dôvodu sa prijíma aj existencia štátu už v ranom stredoveku. Jeho obsahovým vyjadrením je primordiálny národ,²⁰⁵ ktorý vlastnú politickú seba-prezentáciu nachádza vo vytváraní svojho štátu. Čo však takéto vedomé spájanie národa a štátu v skutočnosti vyjadruje? Služi to naozaj na dobré pochopenie situácie v minulosti alebo skôr zahmlieva možnosť skúmať ranostredoveké politické útvary v ich šírke a komplikovanosti?

Kráľovstvá a kniežatstvá v strednej Európe

Bádatelia, ktorí sa podrobne zaoberali vznikom moderných európskych štátov (Ch. Tilly, P. R. Anderson, J. R. Strayer, G. Poggi, N. Elias, T. Ertman, Ch. Pierson, B. R. Nelson a ďalší), vychádzali takmer vždy z prameňov týkajúcich sa územia dnešného Francúzska a Anglicka. Išlo o oblasti, ktoré nadväzovali na staršie antické štruktúry a čerpali z dedičstva Rímskej ríše.²⁰⁶ Považovali ich za prvé krajiny, v ktorých sa najskôr vytvorili predpoklady na vznik štátu európskeho typu. Už vo vrcholnom stredoveku to boli najvyvinutejšie kráľovstvá, ktoré výrazne ovplyvnili aj politické usporiadanie a organizáciu

²⁰² BIGGS, Michael. Putting the State on the Map : Cartography, Territory, and European State Formation. In *Comparative Studies in Society and History*, 1999, roč. 41, č. 2, s. 398-399; BRENNER, Neil et al. Introduction : State Space in Question. In BRENNER, Neil et al. (eds.) *State/Space : A Reader*. Malden : Blackwell Publishing, 2003, s. 9-10, 21-22; SOMAINI 2012, s. 28-33; LECAIN 2013, s. 101-104.

²⁰³ LEERSEN, Joep. *National Thought in Europe : A Cultural History*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2006, s. 14; GEYRY, s. 37-38, 41-42. K hraniciam ako ku komplexu politických oblastí, ideologických a symbolických významov v ranom stredoveku pozri: POHL, Walter. Frontier and Ethnic Identities : Some Final Considerations. In *Eastern Central Europe*, s. 125-127.

²⁰⁴ URBAŃCZYK 2005, s. 141; REYNOLDS 1998, s. 20.

²⁰⁵ ARNOLD 2008, s. 16-17. K tomu pozri: VÖRÖS 2010, s. 48-64.

²⁰⁶ STRAYER 2005, s. 24-26, 34-35, 49-51, 53; WOLFRAM 1970, s. 2-3, 8-9, 12-14, 16-18; REYNOLDS 1997, s. 112-113; WICKHAM 1981, s. 9-27; GOFFART, Walter. The barbarians in late antiquity and how they were accommodated in the west. In *From roman provinces*, s. 195-209; MURRAY 2006, s. 314-321; NELSON 1995, s. 384-385.

d'alších európskych monarchií.²⁰⁷ Veľmi zriedka sa pri vytváraní všeobecných modelov vývoja moderných európskych štátov objavujú príklady zo strednej Európy (Čechy, Poľsko, Uhorsko),²⁰⁸ prípadne zo Škandinávie (Dánsko, Švédsko, Nórsko, Island).²⁰⁹ V poslednom období sa však práve tieto oblasti tešia zvýšenej pozornosti pri sledovaní formovania stredovekých kráľovstiev v 10. – 11. storočí a ich politického usporiadania, napríklad aj v spojitosti s prijatím kresťanstva vládnucou dynastiou a ich elitami.²¹⁰ Tieto územia, na rozdiel od prevažnej časti západnej Európy a Anglicka, boli v minulosti mimo priamych rímskych štruktúr, čo sa zvykne prízvukovať pri ich špecifickom vývoji, ktorý bol čiastočne odlišný od procesov prebiehajúcich v západnej Európe v 5. – 8. storočí.²¹¹ Otvorenou otázkou je, do akej miery ich vznik vychádzal z recepcie napr. franských vzorov alebo ich prispôsobenia sa miestnym pomerom a čo je možné prisúdiť iba domácemu vývoju.²¹² Napokon aj samotné germánske kráľovstvá ako nové politickomocenské jednotky boli po zániku Rímskej ríše výraznou mierou ovplyvnené rímskymi vzormi.²¹³ Bolo to inak

²⁰⁷ STRAYER 2005, s. 12-13, 15, 17; CHENGDAN 2010, s. 6683-6691.

²⁰⁸ Tejto zaujímavej otázke sa už napríklad dávnejšie venoval: GRAUS, František. Die Entstehung der mittelalterlichen Staaten in Mitteleuropa. In *Historica*, 1965, roč. 10, s. 5-65. Za pozornosť stojí aj text: RUSSOCKI, Stanisław. Vznik vládného systému a spôsob panování v patrimoniálnych monarchiách strednej Evropy : Několik diskusních poznámek. In *Československý časopis historický*, 1980, roč. 28, č. 3, s. 399-414. Súhrnný pohľad s istými rezervami k tejto otázke pozri: URBAŇCZYK 2005, s. 139-151. Špeciálne pre Uhorsko pozri napr.: GLATZ, Ferenc et al. (eds.). *Die ungarische Staatsbildung und Ostmitteleuropa*. Budapest : Europa Institut Budapest, 2002, 235 s. Týmto krajinám sa pri opise sociálneho vývoja v rámci celoeurópskych súvislostí venoval už P. R. Anderson. ANDERSON 1974, s. 213-216, 226-228, 229-245. Rovnako aj T. Ertman. ERTMAN 1997, s. 300-305.

²⁰⁹ Škandináviu sa pri opise sociálneho vývoja v stredoveku špeciálne zaoberal už P. R. Anderson. ANDERSON 1974, s. 173-181. Dánskom a Anglickom, ako okrajovým mocenským útvarom na severe v ranom stredoveku, sa osobitne zaoberal Ch. Wickham. WICKHAM 2005, s. 339-379. Najnovšie k tomu pozri napríklad: THURSTON, Tina L. *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict : State Formation in the South Scandinavian Iron Age*. New York : Kluwer Academic Publishers, 2002, s. 3-40; LINE, Philip. *Kingship and State Formation in Sweden 1130 – 1290*. Leiden ; Boston : Brill, 2007, s. 1-33, 54-61; SANMARK, Alexandra. Administrative Organisation and State Formation : A Case Study of Assembly sites in Södermanland, Sweden. In *Medieval Archaeology*, 2009, roč. 53, s. 205-241; JAKOBSSON, Sverrir. The process of State-Formation in Medieval Iceland. In *Viator*, 2009, roč. 40, č. 2, s. 151-17; BAGGE, Sverre. Early state formation in Scandinavia. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 145-154.

²¹⁰ BEREND, Nora. The Expansion of Latin Christendom. In POWER, Daniel (ed.) *The Central Middle Ages : Europe 950 – 1320*. Oxford : Oxford University Press, 2006, s. 179-194; BERENDOVÁ, Nora. Úvod. In BERENDOVÁ, Nora (ed.) *Christianizace a utváření křesťanské monarchie : Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10. – 12. století*. Praha : Argo, 2013, s. 9-46; VESZPRÉMY, László. Hungary's Conversion to Christianity : The Establishment of Hungarian Statehood and its Consequences to the Thirteenth Century. In *Hungarian Studies Review*, 2001, roč. 28, č. 1-2, s. 73-87; KALENDA 2012, s. 96.

²¹¹ ERTMAN 1997, s. 17-18; KALENDA 2012, s. 115-116; FOURACRE 2001, s. 373, 378.

²¹² ERTMAN 1997, s. 24-25. Zaujímavou teóriou vzniku štátov v Európe je sociogenéza Norberta Eliasa, o ktorej aplikáciu na situáciu v strednej Európe sa nedávno pokúsil sociológ Jan Kalenda. KALENDA 2012, s. 95-117.

²¹³ WOLFRAM 1970, s. 2-3, 8-9, 12-14, 16-18; ERTMAN 1997, s. 23; POHL 2008d, s. 56-57, 59; POHL 2008b, s. 152-153; DOWNING 1989, s. 226-227; GOETZ 2003, s. 1-3. Zaujímavé je, ako sa centralizované útvary v čase dlhodobých vojenských hrozieb postupne decentralizujú a odovzdávajú značnú časť moci lokálnym/pohraničným elitám. Upevňovanie vlády nemusela vždy sprevádzať koncentrácia moci, ale

aj v prípade strednej Európy? Mohol byť franský (merovejovský, karolovský²¹⁴), prípadne otovský model organizácie moci prijateľný alebo prítlačivý pre vznikajúce kráľovstvá a kniežatstvá v tejto časti Európy?²¹⁵ Išlo o prirodzený vplyv „vyspelejších spoločností“ na okolité územia menej organizovaných útvarov, ktorý viedol k priamemu ovplyvňovaniu ich lokálnych mocenských centier, pričom sa to najskôr prejavilo vo vládnucej zložke a spoločenskej elite?²¹⁶ Veľmi pravdepodobne išlo o kombináciu všetkých týchto faktorov. Recepčia, ovplyvňovanie, napodobňovanie sú síce veľmi dôležité činitele, ale nie jediné, ktoré pri procesoch vzniku centralizovaných mocenských štruktúr v tejto časti Európy hrali podstatnú úlohu.²¹⁷ Treba si tiež uvedomiť, že jednosmerná inšpirácia staršími západnými vzormi a ich celkové uplatnenie napr. v prípade vzniku Uhorského kráľovstva okolo roku 1000 nebolo zrejme úplne bezproblémové, pretože išlo nielen o iný región

---

mohli nastávať aj úplne opačné procesy. GRYGIEL, Jakub. To survive, Decentralize! : The Barbarian Threat and State Decentralization. In *Orbis : A Journal of World Affairs*, 2011, roč. 55, č. 4, s. 663-684.

²¹⁴ KALHOUS 2012, s. 6-7; LYSÝ 2014, s. 286-287. Nedávno sa napr. Florin Curta a Jace Stuckey pokúšali nájsť doklady o ideálnom kráľovi Karolovi Veľkom a vplyve jeho legendy v prostredí strednej Európy. CURTA, Florin – STUCKEY, Jace. Charlemagne in Medieval East Central Europe (ca. 800 to ca. 1200). In *Canadian Slavonic Papers*, 2011, roč. 53, č. 2-4, s. 181-208.

²¹⁵ NELSON 1999, 95-101, 114, 119, 123. Predpokladá sa napríklad, že v prípade Poľska išlo o podobné modely pri upevňovaní moci, aké sa objavili už skôr vo Franskej ríši. HERRMANN 1998, s. 55-58. K Uhorsku pozri: VESZPRÉMY 2001, s. 78, 84, 87.

²¹⁶ V prípade západných Slovanov je zaujímavá práca Florina Curtu o mechanizmoch postupnej koncentrácie moci a vzniku vojenských elit ešte pred vznikom Veľkej Moravy. CURTA, Florin. *The Making of the Slavs : History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500 – 700*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 311-312, 315, 318-319, 322-325, 325-332. K tomu pozri: WORMALD 2005, s. 584. K rozdielnym spôsobom pri presadzovaní mocenských, vládných a správnych vzorov po páde Rímskej ríše pozri: WOOD, Ian N. The governing class of the Gibichung and early Merovingian kingdoms. In *Der frühmittelalterliche Staat*, s. 21-22; POHL 2008b, s. 151. Pre množstvo nových politických útvarov, ktoré vznikali mimo dosah výrazného vplyvu karolovskej ríše, sa stal vznik kráľovstva hlavným impulzom nového poriadku. Napr. v Nórsku sa sformovalo na základe novej identity, ktorej prijatie bolo uľahčené kultúrnymi faktormi ako stará mytológia, básne, kresťanské impulzy a vplyv európskej dvorskej kultúry. Založenie stredovekého kráľovstva bolo prepojené s upevnením novej identity hlavne v skupine ľudí s vyšším sociálnym statusom (elita). GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 10; BAGGE 2009, s. 154; POHL 2008d, s. 57-58. So zaujímavým zistením prišiel anglický geograf a historik Rhys Jones. Skúmal proces, keď Angličania v 13. storočí ovládli kráľovstvo Gwynedd vo Walese. Onedlho tam vznikla lepšia územná „infraštruktúra“, ktorá viedla k zániku rozdielov v administrácii. Miestny vládca musel čeliť novej situácii, pretože Angličania disponovali väčšími zdrojmi a mali silnejší politický vplyv. Boli schopní vykonávať systematickejšiu teritoriálnu vládu. Ukončili inštitucionálnu zmenu upevnenia svojej pozície, tak aby sa naplnili predstavy vlády, ktorú propagovali. Zmeny v Gwynedde sa neobjavili náhodne. Išlo skôr o silnú propagáciu novej vládnucej elity v rámci Walesu ako prostriedok legitimizácie ich snáh využiť svojich ľudí a zem oveľa efektívnejšie. JONES, Rhys. Changing Ideologies of Medieval State Formation : The Growing exploitation of Land in Gwynedd c. 1100 – c. 1400. In *Journal of Historical Geography*, 2000, roč. 26, č. 4, s. 505, 508, 513-514.

²¹⁷ KLANICZAY, Gábor. The Birth of a New Europe About 1000 CE : Conversion, Transfer of Institutional Models, New Dynamics. In ARNASON, Johann P. – WITTRÖCK, Björn (eds.) *Eurasian Transformations, Tenth to Thirteenth Centuries : Crystallizations, Divergences, Renaissances*. Leiden ; London : Brill, 2004, s. 100, 103-104, 106, 109-110, 119, 125; GARIPZANOV – GEARY – URBAŇCZYK 2008, s. 6-8, 10, 12-13; HALL 2004, s. 8-9, 11, 18-19, 21-24; NOBLE 2012, s. 8; NELSON 1999, s. 100-101, 114, 119, 123.

s inými tradíciami,²¹⁸ ale navyše v tomto období dochádzalo v západnej Európe k novým politickým a spoločenským procesom a zmenám, ktoré je nutné zohľadniť.

Záver

V súčasnosti sa práce západných medievistov, ktorí sa zaoberajú vznikom a organizáciou stredovekých útvarov, už do veľkej miery netýkajú potvrdzovania existencie štátov v ranom stredoveku. Termín štát skôr vnímajú ako pracovný alebo pomocný termín, ktorý nestotožňujú s „národným štátom“ moderného typu. Snažia sa mu vyhnúť, pričom používajú menej kontroverzné termíny ako kráľovstvo, monarchia, *Herrschaft*, *lordship*, koruna a pod.²¹⁹ Stále sa však objavuje rozmanitosť označovania ranostredovekých politických útvarov alebo keby som použil tradičný slovník, „predštátnych útvarov“, „raných štátov“ alebo „feudálnych štátov“. Je pochopiteľné, že na toto obdobie neexistuje jeden všeobecne prijímaný termín ako náhrada za štát. Dôvodom je hlavne skutočnosť, že išlo o odlišné formy moci, vládnutia a politického myslenia, preto nie je možné stanoviť jeden termín na vysvetlenie jedinečnosti a rozdielov množstva politických útvarov.²²⁰ Treba mať stále na pamäti aj rôzne časové a geografické oblasti, kde odlišne prebiehala koncentrácia a presadzovanie centrálnej moci.

Cituj:

HUDÁČEK, Pavol. Kráľovstvo, monarchia alebo štát? (K otázke používania konceptu štátu v ranom stredoveku). In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 1 - 44. ISSN 1337-6861.

...

Mgr. Pavol Hudáček, PhD (1981) vyštudoval históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2011 pracuje ako vedecký pracovník oddelenia najstarších dejín HÚ SAV. Zaoberá sa arpádovským obdobím v dejinách Uhorska, mestami a šľachtou na východnom Slovensku v stredoveku. Viac: http://history.sav.sk/cv/hudacek_pavol.pdf

---

²¹⁸ V prípade Čiech, Poľska a Uhorska sa tradične predpokladá silný vplyv Veľkej Moravy pri formovaní neskorších kráľovstiev/kniežatstiev v týchto krajinách. Dodnes sa ale presne nevie, čo konkrétne mali z Veľkej Moravy prebrať. KALHOUS 2012, s. 13-14. K tejto téme pozri reakcie na štúdiu J. Macháčka (MACHÁČEK 2012, s. 775-787.) a diskusie o tom, či je správne nazývať Veľkú Moravu štátom. PROFANTOVÁ, Nad'a – PROFANT, Martin. Modernizace moravské medievistiky? In *AR*, 2014, roč. 66, s. 127-140; ŠTEFAN 2014, s. 141-176; KALHOUS, David. Náčelnictví, nebo stát? Několik poznámek k článku Jiřího Macháčka o charakteru Velké Moravy. In *AR*, 2014, roč. 66, s. 177-180.

²¹⁹ SCHRAMM 1954, s. 3-24; GOETZ 2006, s. 39-44, 55-58; POHL 2009, s. 446-450; SCHIEFFER 2009, s. 46; KELLER 2009, s. 121-123; BAXTER 2009, s. 503-513; DAVIES 2009, s. 169-170; YORKE 2009, s. 85-86; MEYER 2010, s. 164-175. Podobne je to aj pri termíne feudalizmus: BROWN 1974, s. 1068-1069.

²²⁰ RUNCIMAN 1993, s. 47; TILLY 1975a, s. 3, 12; NELSON 1999, s. 106-112.